

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra pastorálních oborů a právních věd

Hana Pánková

**Environmentální výchova v rámci
výuky náboženství**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: ThDr. PhDr. Noemi Bravená, Th.D.

Praha 2015

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Benešově dne 8. 12. 2014

Hana Pánková

Bibliografická citace

Environmentální výchova v rámci výuky náboženství[rukopis]: bakalářská práce/Hana Pánková; vedoucí práce: Noemi Bravená -- Benešov, 2015 -- 89 s.

Anotace

Bakalářská práce má název Environmentální výchova v rámci výuky náboženství a sleduje v devíti kapitolách dva cíle: teoretický a empirický. V teoretické části se zabývá přírodovědně-filozofickou a teologickou reflexí. Dále se zabývá porovnáváním environmentální výchovy v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní školy s osnovami pro výuku náboženství římskokatolické církve. Reflektuje jednotlivá témata osnov náboženské výchovy s ohledem na témata environmentální výchovy a hledá jejich vzájemný překryv. Práce dále vysvětluje možné příčiny pomalého zařazování environmentální výchovy do náboženské výchovy. V empirické části zjišťuje vztah kněží, katechetů a náboženských pedagogů k této problematice na základě dotazníku.

Klíčová slova

Osnovy pro náboženskou výuku, environmentální výchova, ochrana přírody, rámcový vzdělávací program, křesťanské environmentální organizace

Abstract

My bachelor thesis Environmental education in the context of religious education observes follows in 9 chapters two aims: theoretic and empiric. The theoretic part deals with natural, philosophical and theological reflection. Further, it compares environmental education in the Framework of educational program for elementary schools to the program of religious education of the Roman Catholic Church. It reflects particular themes of the educational program of religious education with respect to the themes of environmental education and searches for their mutual overlaps. The thesis explains probable causes of slow implementation of environmental issues topics to religious education. The empiric part tests for the relationship between pastors, catechists and religious teachers and to environmental topics by using electronic questionnaire.

Keywords

Framework of educational program for elementary schools, environmental education, nature protection, Christian environmental organization

Počet znaků (včetně mezer): 138 510

Poděkování

V první řadě bych ráda poděkovala vedoucí bakalářské práce ThDr. PhDr. Noemi Bravené, Th.D. za pomoc, cenné rady a obětavé vedení i za náročných rodinných situací. Děkuji taktéž všem pracovníkům katechetických center za poskytnutí praktických podnětů a výpomoc při distribuci dotazníku. Zároveň děkuji všem, kteří tento dotazník vyplnili.

Dále bych velmi ráda poděkovala své rodině (manželovi a dětem) za trpělivost, kterou projevili nejen při zpracovávání bakalářské práce, ale i při mém celém studiu. Taktéž děkuji rodičům za zajištění běžného chodu domácnosti.

V neposlední řadě děkuji všem, kteří mne v mojí práci podporovali modlitbou.

Obsah

Úvod.....	9
1. Proč se zabývat environmentální výchovou při výuce náboženství.....	11
2. Vztah člověka k přírodě – filozoficko-přírodovědná reflexe.....	14
2.1. Vztah člověka k přírodě - minulost	14
2.2. Vztah člověka k přírodě - současnost.....	17
2.3. Shrnutí	21
3. Vztah člověka a přírody	22
3.1. Člověk a stvoření.....	22
3.2. Člověk jako ochránce Božího stvoření.....	28
3.3. Člověk jako Boží chrám	29
3.4. Shrnutí	30
4. Křesťané a ochrana životního prostředí	31
4.1. Vztah křesťanů k přírodě jako teologický problém.....	31
4.2. Nutnost změny vztahu člověka k přírodě	33
4.3. Shrnutí	34
5. Environmentální výchova	35
5.1. Environmentální výchova jako součást školního vzdělávání.....	35
5.2. Environmentální výchova a české školství	36
5.3. Témata environmentální výchovy v RVP	39
5.4. Zařazení environmentální výchovy do klasických předmětů.....	40
5.5. Shrnutí	41
6. Prolínání osnov náboženské výuky a environmentální výchovy	42
6.1. Osnovy pro náboženskou výchovu z roku 1995	42
6.2. Osnovy k výuce náboženské výchovy (2004).....	46
7. Porovnání osnov environmentální výchovy a osnov náboženské výuky.	54
8. Praktické začleňování environmentální výchovy do výuky náboženství	56
9. Výzkumná kvantitativní sonda.....	58
9.1. Dotazník	58
9.2. Jednotlivé části dotazníku a jejich zdůvodnění	58

9.3. Výběr respondentů a návratnost dotazníku.....	64
9.4. Analýza dat	65
9.5. Vyhodnocení dotazníkového šetření.....	66
9.5.1. Zahnutí environmentální výchovy do výuky náboženství	66
9.5.2. Angažovanost křesťanů při řešení environmentálních problémů ..	68
9.6. Závěry dotazníkového šetření.....	70
Závěr.....	72
Seznam použitých zkratek.....	74
Seznam literatury.....	75
Přílohy	75

Úvod

Jak již napovídá název bakalářské práce „Environmentální výchova v rámci výuky náboženství“, jedná se o pojednání na pomezí náboženské pedagogiky a profánní environmentální výchovy.

Téma bakalářské práce je mi velmi blízké, protože se ochranou životního prostředí zabývám ve svém profesním i osobním životě. Právě kontakt s lidmi spojený s osvětou týkající se ochrany životního prostředí mi ukázal, že mezi křesťany je velmi malé povědomí o odpovídajícím vztahu křesťanů k přírodě, mezi jedinci se dokonce vyskytují i negativní názory na ochranu životního prostředí. Právě malé povědomí o vztahu křesťanů k přírodě jak mezi dospělými, tak i mezi mládeží vedla k myšlence, zda je tomuto tématu věnována pozornost již u dětí při výuce náboženství.

Bakalářská práce je rozdělena do 9 hlavních kapitol, které jsou dále členěny do jednotlivých podkapitol. Ve své práci čerpám z mnoha knižních i elektronických zdrojů. Vzhledem k délce odkazů píši v textu zkrácenou podobu internetových stránek, dle citační normy jsou uvedeny v seznamu literatury.

Bakalářská práce má dva cíle: teoretický a empirický. V teoretické části jde o poukázání na ochranu životního prostředí nejen jako přírodovědný, ale zejména teologický problém a o srovnání současného statusu environmentální výchovy v osnovách základních škol a při výuce náboženství, včetně hledání styčných bodů, kde by bylo možno při výuce náboženství navázat na školní poznatky.

V prvních kapitolách bakalářské práce je tedy provedena analýza vývoje filosoficko-přírodovědecké (kapitola 2) a teologické reflexe postavení člověka k přírodě, z něž vyplývá, jaký vztah by měli křesťané k přírodě mít (kapitola 3). Tento vztah křesťanů k životnímu prostředí je pak šířeji popsán v kapitole 4. V další části jsou analyzovány vybrané české kutikulární dokumenty s ohledem na téma environmentální výchovy na ZŠ (kapitola 5) a možnosti jejího přímého nebo nepřímého prolínání do osnov náboženské výchovy (kapitola 6 a 7). V následující kapitole jsou popsány možné příčiny pomalého začleňování environmentální výchovy do náboženské výuky.

V teoretické části používám dedukci (aktuálnost problému), analyzuji a syntetizuji některé vybrané texty podle předem vybraných pojmů: vztah člověka k přírodě (filozoficko-přírodovědná reflexe), dále člověk a stvoření, ochránce, Boží chrám (teologická reflexe), správcovství (změna vztahu křesťanů k životnímu prostředí). V teologické reflexi vycházím z propojení člověka a přírody ve stvořitelském plánu,

v přírodovědecko-filosofické reflexi se zaměřuji na pojem vztahu člověka a životního prostředí (přírodovědecko-filozofická, teologická analýza).

V teoretické části dále analyzuji a komparuji jednotlivé vzdělávací osnovy: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání a osnovy náboženské výuky (1995, 2004) jako stěžejní dokumenty, ze kterých školy vychází při tvorbě školního vzdělávacího programu, nicméně osnovy náboženské výuky jsou pouze doporučujícího charakteru a vyučující se jich nemusí striktně držet.

V následující části vycházím z přírodovědecko-filosofické a teologické reflexe a z nalezených styčných bodů mezi rámcovým vzdělávacím programem a osnovami náboženské výuky a analyzuji možné příčiny pomalého praktického začleňování environmentální výchovy do výuky náboženství. V této části pracuji formou odvození (indukce) a zjištěné poznatky jsou proto následně podrobeny výzkumu. Ve výzkumné části používám metodu kvantitativní sondy realizované pomocí elektronického dotazníku vytvořeného na webových stránkách Survio.cz (kapitola 9). Hlavním cílem dotazníku bylo zjistit, jaký je názor vyučujících na začleňování environmentální problematik do výuky náboženství, tj. zda a do jaké míry jsou environmentální témata začleňována do výuky náboženství, zda si jsou vyučující vědomi, že tato témata existují a do jaké míry on sami vedou život ohleduplný k životnímu prostředí a aktivně se angažují při řešení environmentálních problémů. Dále je zjišťováno i povědomí vyučujících o existenci křesťanských environmentálních organizací. Výsledky dotazníkového šetření byly podrobeny statistické analýze. Kategoriální proměnné byly analyzovány pomocí CHI kvadrát testu, numerické proměnné byly analyzovány pomocí jednocestné analýzy variance (ANOVA). Data a statistické analýzy jsou k dispozici na Katedře pastorálních oborů a právních věd.

V příloze 1 uvádím přehled křesťanských organizací a dostupných materiálů, které se zabývají environmentální problematikou z křesťanského pohledu.

1. Proč se zabývat environmentální výchovou při výuce náboženství

Environmentální výchova je v současné době jedním z nejvýznamnějších mezioborových předmětů, v rámci kterého by se měli žáci základních škol naučit odpovědnému přístupu k životnímu prostředí v souladu s principem trvale udržitelného rozvoje. Seznámení se s problematikou životního prostředí je velmi významné, protože problematika životního prostředí je aktuální téma, které je velmi často skloňováno médií ve velmi různorodých souvislostech, často v negativistickém kontextu. Jednotlivá témata této problematiky jsou velmi pestrá a pohybují se jak na úrovni globální (klimatické změny, vyčerpání nerostných surovin, snižování emisí), národní či lokální (např. hospodaření, energetické zdroje, politické nástroje) tak i na úrovni osobní (kompostování, třídění odpadu, šetření s pitnou vodou atd.). V rámci environmentální výchovy by se měli žáci naučit s těmito tématy pracovat, jednotlivé problémy vyhledávat a aktivně se podílet na jejich řešení. Dále by měli být motivováni k tomu, aby u nich došlo ke zvnitřnění odpovědnému přístupu k životnímu prostředí.

Důvodů, proč se zabývat environmentální výchovou v rámci náboženství, je několik.

1. **Vnitřní motivace jednotlivce** je prvním důvodem, proč je vhodné se environmentální výchovou zabývat i při výuce náboženství. Při environmentální výchově v rámci osnov základních škol vychází tato motivace nejčastěji z principu **trvale udržitelného rozvoje**. U křesťanů je ale motivace pro ohleduplné chování k životnímu prostředí založena také na jiných hodnotách. Z tohoto důvodu je vhodné zakomponovat problematiku životního prostředí i do náboženské výchovy, tj. vyjít z informací, které si žáci přinášejí ze základní školy či z vlastní zkušenosti a propojit se s křesťanským myšlením. To by měl být úkol náboženské výchovy. Podle mých zkušeností většina žáků-křesťanů není schopna samostatně provést propojení obou pohledů, a tudíž striktně odděluje školní znalosti (např. vznik člověka, evoluce, ochrana životního prostředí) a znalosti či hodnoty získané při výuce náboženství (např. stvoření světa). Pro zvnitřnění chování je však klíčová odpovídající motivace, a pokud bude motivace křesťanů pro aktivní řešení environmentálních problémů založena na křesťanských hodnotách, bude toto zvnitřnění o to intenzivnější a umožní i účinnější šíření tohoto jednání mezi jednotlivými křesťany.

2. Druhý důvod, proč je vhodné se zabývat environmentální výchovou v rámci výuky náboženství, se týká obecně **vztahu křesťanů k přírodě**. Podle mých zkušeností panuje totiž mezi křesťany (jak mezi dospělými, tak i mezi mládeží) malé povědomí o tom, jak by měl jejich vztah k přírodě vypadat. Příčinou může být obecné nastavení společnosti, laxnost nebo negativní pojetí environmentálně zodpovědného chování v médiích či jeho prosazování za každých okolností, i když vede i k absurdním situacím, kdy jeho dopady nejsou pro životní prostředí pozitivní, a tím vedou k negativistickým postojům široké veřejnosti, která pak odmítá přijmout jakékoliv změny ve svém chování (např. výstavba solárních panelů na územích s vysokou biodiverzitou za účelem získání dotace).

3. Třetím důvodem je **malá informovanost** o tom, že by se křesťané těmito problémy vůbec měli zabývat. Tato malá informovanost až přímo neznalost se týká nejen teologické, ale i přírodovědné problematiky. Z tohoto důvodu je vhodné upozornit žáky na environmentální problémy i při výuce náboženství a zprostředkovaně tak informovat i jejich rodiče.

4. Náboženská výchova, která respektuje vyvážený přístup k přírodě, rozvíjí u dětí „**teologickou kompetenci**“, která má zahrnovat všechny oblasti života člověka-křesťana¹.

5. Je zde **deficit didaktických materiálů**, které ovšem nemohou vzniknout bez náležité vědecké diskuze. Nicméně právě malé povědomí mezi studenty nabízí otázku, zda se vůbec při výuce náboženství s touto problematikou setkávají. Zakomponování nových témat do výuky je obecně problémem, protože se naráží jednak na nedostatek vhodných podkladů (jak pro žáky, tak i pro vyučující).

6. Posledním důvodem je i nutnost **dalšího vzdělávání náboženských pedagogů**, katechetů a rodičů, protože na taková témata nejsou obvykle připraveni po odborné stránce. Při výuce náboženství je tato situace ještě komplikovaná tím, že v Římskokatolické církvi existují dvojice učební osnovy, které jsou pro vyučující pouze doporučující a náplň výuky je tak plně v kompetenci konkrétních vyučujících.

¹ Více viz. BRAVENÁ Noemi, *Dítě teologem. Nábožensko-pedagogická reflexe dětského prožívání transcendence*. In Mireia Ryšková, Mlada Mikulcová. *Myšlení o transcenci*. Praha: Mervart, 2013. s. 199n. ISBN 978-80-7465-088-8., Teologická kompetence dětí. In *Testimonium fidei. Časopis pre teológiu a katechetiku*. ZEC: Univerzita Mateja Bela v Banském Bystrici, Banská Bystrica, 2014. roč. 2, č. 1. s. 109 - 116. ISSN 1339-3685.

Tato práce se proto zabývá některými problematiky tohoto tématu. A jejím cílem je otevřít diskusi v této oblasti.

2. Vztah člověka k přírodě – filozoficko-přírodovědná reflexe

Člověk je již od svých počátků nedílnou součástí světa, v němž žije. Přesto se vztah člověka k přírodě neustále mění v závislosti na aktuální socio-ekonomické situaci společnosti a s ní spojeným filozofickým smýšlením a přírodovědným poznáním. Právě toto kulturního nastavení společnosti se promítá ve vztahu člověka k přírodě. V této kapitole se proto zaměřím na postupný vývoj vztahu člověka k životnímu prostředí. Nejprve bude popsán vývoj v minulosti, který směřoval k postupnému si uvědomění nutnosti šetrného vztahu k životnímu prostředí (podkapitola 2.1), poté se zaměřím na současný stav, kdy se z environmentální problematiky stalo moderní téma, které ale někdy vede až k extrémním situacím (kapitola 2.2.).

2.1. Vztah člověka k přírodě - minulost

Člověk své životní prostředí ovlivňuje od samého počátku lidstva. Již jako lovec a sběrač lovil, sbíral, mýtil a vypaloval, kdykoliv se mu zdálo za vhodné². Nicméně lidská populace nebyla příliš početná a tak člověk žil víceméně v souladu s přírodními podmínkami jako součást biotického společenství, aniž by byl schopen vyhubit některý živočišný či rostlinný druh³. Nutnost péče o životní prostředí si člověk uvědomil při přechodu k pastevectví, kdy byli lidé nuceni kočovat, aby měli původní ekosystémy dost času na regeneraci.⁴ Toto dokládá i rozchod Abrama s Lotem: „*Země jim však nevyňášla tolik, aby mohli sídlit pohromadě. Proto došlo k rozepři mezi pastýři stáda Abrahamova a pastýři stáda Lotova*“ (Gn 13,6-8). K dalšímu výraznějšímu zlomu ve vztahu člověka k přírodě dochází v době neolitické revoluce, kdy vznikají pole, závlahové systémy, roste počet obyvatel a lidé se usazují ve městech. V důsledku toho se začal zvětšovat vliv člověka na ekosystémy, tak i člověk začal vnímat přírodu jinak. Většina národů však ve svých prvopočátcích nechápala přírodu jako dar od Boha, ale jako zdroj mnoha nebezpečí, kterým musí čelit. Z tohoto důvodu byly jednotlivé přírodní úkazy či živly považovány za božstva, která jsou nevyzpytatelná a mstivá a

² Srov. EIBL-EIBESFELDT, Irenäus. *Člověk – bytost v sázce. Přírodopis lidské pošestlosti*. Academia Praha 2005, str. 210.

³ Srov. NOVÁČEK, Pavel. *Chválí tě sestra Země: Úvahy o křesťanství, životním prostředí a udržitelném rozvoji*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1998, str. 22.

⁴ Srov. tamtéž.

jichž je třeba se obávat. Oproti tomu Izraelité chápali přírodu jako dar od Boha, o který je nutno pečovat podle přikázání. Již v této době byly kladeny požadavky na člověka, aby půdu příliš nevyčerpával (srov. Lv 25,4-12), kdy zavedení sedmého roku odpočinku a milostivého léta sloužilo kromě jiného i půdě, aby si odpočinula a byla schopna plodit i v následujících letech. Počet obyvatel však byl neustále nízký, takže vztah Izraelitů ke krajině byl dán hlavně úctou k Hospodinu, který jim tuto zemi daroval, spíše než přímým ohrožením životního prostředí⁵.

Ve starověku se začínají objevovat první reflexe o vztahu člověka a ostatních tvorů v důsledku negativního vlivu pasterectví na krajinu, jak uvádí Platón ve své ústavě⁶. Starověcí filosofové považovali člověka za nedílnou součást přírody, jako „bytosť, která je přirozeně uzpůsobena k tomu naslouchat řádu světa, jeho harmonii“⁷ Aristoteles tedy definuje člověka jako *zoon logon echon*, tj. osobu, která je schopna naslouchat řádu celku, poznat ho a vyjádřit⁸. Zároveň je ale i *zoon politikon*, tj. bytosť společenská, žijící ve společnosti, která má svůj božský nepřekročitelný zákon⁹ Tento zákon umožňuje člověku dobře žít a poskytuje mu domov, místo kam patří a tím mu poskytuje svobodu. Život je tedy pro člověka úkolem. Nicméně pro naplnění tohoto úkolu je nutné odpovídající vzdělání, postupná kultivace člověka, péče o jeho duši¹⁰. Cesta k dobru je tedy cestou rozumu¹¹. Aristotelova hierarchická struktura přírody tedy na základě kategorie duše umisťuje na vrchol člověka s myslící duší, nicméně vyšší stupeň nemůže bez nižšího, čili člověk je závislý na živočišných se smyslově vnímající duši a ti jsou závislí na rostlinách s vegetativní duší¹². Přestože Aristoteles nadřadil člověka na ostatní organismy, toto nadřazení bylo jiného významu, než je chápáno v současnosti, protože člověk byl vždy považován za součást celku, člověk nemá pravdu, ale je v zajetí pravdy¹³. Vztah člověka k přírodě ve středověku byl dán prolínáním interpretace aristotelovské filosofie a teologického pohledu na svět. Příroda je tedy vnímána jako Boží stvoření, které bylo dáno lidem, což je v souladu s tím, že je hierarchicky členěna a

⁵ Srov. tamtéž str. 25

⁶ PLATÓN, Útava, <http://ld.johannesville.net/platon-06-ustava?page=38>.

⁷ PELCOVÁ Naděžda, Filosofická a pedagogická antropologie, Praha: Karolinum, 2004, str. 23.

⁸ Tamtéž str. 24.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Srov. tamtéž.

¹¹ Srov. tamtéž str. 26.

¹² Srov. STÖRIG, HANS JOACHIM, Malé dějiny filosofie, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 8.vyd. 2007, str. 137.

¹³ Srov. PELCOVÁ Naděžda, Filosofická a pedagogická antropologie, str. 26.

na vrcholu se nachází člověk¹⁴. Člověk byl vnímán jako obraz Boha – imago Dei. Představa Boha, který je všemohoucí, mocný panovník nad člověkem, se promítala do mezilidských vztahů¹⁵ a následně i na vztah člověka k přírodě, se kterou byl člověk v neustálém kontaktu. Tak jako byli poddaní využíváni pány, tak byla i příroda (zejména zvířata) využívána člověkem¹⁶.

Ostrá změna přístupu člověka k přírodě se objevila s příchodem novověku. Zatímco jak starověký, tak i středověký člověk se považoval za součást přírody jako celku, která ho přesahuje, novověký člověk pojímá svět mechanisticky a stylizuje se do pozice diváka, nezávislého arbitra¹⁷. Odstup člověka od ostatních organismů v přírodě, umocněný 30 letou válkou a nedostatkem potravy v důsledku malé doby ledové, vedl k intenzivnímu zkulturování krajiny, přírodu „tam venku“, která je pro člověka nepřátelská je potřeba zkrotit¹⁸. Filosofické oprávnění pro zkrocení divoké přírody přinesl René Descartes. Svou větou „myslím, tedy jsem“ oddělil člověka od všeho ostatního¹⁹. Pouze člověk se stal nositelem rozumu a citů, všechny ostatní organismy a příroda jako celek se staly pouhými instrumenty bez citu, které může člověk zkoumat a jakkoliv využívat. Prohlášení člověka na subjekt navíc vede k tomu, že je nutné jej vymezovat vůči nějakému předmětu – objektu, já neexistuje bez ty, vše nelidské je pouhým objektem²⁰. Jak však uvádí Pelcová, např. Komenský si byl vědom toho, že toto pojetí může vést k tomu, že jak příroda, tak i člověk bude považován za pouhý objekt, tj. příroda jako zdroj surovin, člověk jako prostředek k dosažení jiného cíle²¹. Na tomto filosofickém základě pak došlo k nástupu průmyslové revoluce, která neměla žádné etické hranice, které by se týkaly mezilidských vztahů, které se promítají i do vztahu k životnímu prostředí. Ani vědecké poznatky týkající se evoluční teorie, které ukázaly, že člověk je jeden z živočišných druhů, nepřinesly myšlenky na šetrné hospodaření v přírodě. Paradoxně, evoluční teorie vedla člověka k ještě větší nadřazenosti nad ostatními tvory i lidmi jako důsledek vítězství v boji se selekčními

¹⁴ Srov. MOLTSMANN, JÜRGEN, Bůh ve Stvoření, Ekologická nauka o stvoření. Vyšehrad 1999, str. 30.

¹⁵ Srov. Tamtéž, str. 31.

¹⁶ Srov. SÁDLO Jiří, Krajina a revoluce, Praha: Malá skála, str. 139-155.

¹⁷ Srov. PELCOVÁ Naděžda, Filosofická a pedagogická antropologie, str. 33.

¹⁸ Srov. SÁDLO Jiří, Krajina a revoluce, str. 168-188.

¹⁹ Srov. STÖRING, HANS JOACHIM, Malé dějiny filosofie, Kostelní Vydří:Karmelitánské nakladatelství, 8.vyd. 2007.

²⁰ PELCOVÁ Naděžda, Filosofická a pedagogická antropologie, str. 36.

²¹ Srov. tamtéž.

tlaky. Neustálý vývoj a pokrok, jehož nástrojem je věda a technika, se stal novým filosofickým pohledem na svět²².

V této době se již začínají objevovat první myšlenkové proudy, které ukazují, že takovéto nadřazené jednání člověka vůči ostatním tvorům je neadekvátní. Nejprve byl reflektován vztah člověka ke zvířatům, reflexe přírody jako celku se začíná objevovat až s rozvojem průmyslové revoluce, v jejímž důsledku docházelo k přímému destruktivnímu působení člověka na celé ekosystémy. V důsledku toho vznikají první velké myšlenky týkající se nutnosti ochrany přírody (např. John Bruckner, Henry David Thoreau, John Perkin Marsh).

2.2. Vztah člověka k přírodě - současnost

Do obecného povědomí lidí se problematika ochrany přírody dostala až v 60-70. letech 20. století. V této době rostly obavy z možného zamoření životního prostředí potenciální radioaktivitou v důsledku studené války, rostoucímu odpadu a zejména znečištěním nově používaných chemických pesticidů, na jejichž nebezpečí a devastující účinky upozornila ve své knize *Tiché jaro* Rachel Carson²³. Další hrozbou se stal populační růst a s tím spojeným potenciálním vyčerpáním zdrojů²⁴. Díky těmto knihám se problematika životního prostředí dostala do popředí lidského zájmu a stala se z ní do jisté míry moderní záležitost, dokonce se dá hovořit v této souvislosti se vznikem nového „náboženství“. Nicméně myšlenková pozadí, proč je nutné přírodu chránit, byla velmi různorodá. Velmi obecně lze myšlenkové proudy rozdělit do dvou hlavních skupin, podle toho, zda přiznávají přírodě vlastní hodnotu²⁵, tj. že je „*sama o sobě dobrá, aniž bychom si toho nutně museli být jako subjekty vědomí a aniž by to záviselo na našem hodnocení*“²⁶. Směry, které vlastní hodnotu přírodě nepřiznávají, jsou více či méně antropocentrické, zatímco druhý proud, biocentrismus, vlastní hodnotu přírody uznává.

²² Např. myšlení Françoise Bacona.

²³ CARSON Rachel, *Silent Spring*, Houghton Mifflin, 1962.

²⁴ Srov. MEADOWS, Donella H. *The limits to growth: a report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind*. London: Pan Books, 1974.

²⁵ Stanovení zda příroda má či nemá vlastní hodnotu je poměrně rozsáhlý filosofický problém, viz SKÝBOVÁ, Marie. *Vlastní hodnota přírody*. Disertační práce, FF Univerzita Olomouc, 2008.

²⁶ SKÝBOVÁ MARIE, *Etika a příroda*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011, str. 63.

2.2.1. Antropocentrismus

Antropocentrismus (tak, jak jej chápeme dnes) navazuje na Aristotelovské a karteziánské učení, které tvrdí, že hodnotu má pouze člověk a příroda je instrument sloužící člověku (ovšem interpretovaný v rámci novověkého myšlení, to je rozdíl! Protože aristotelismus počítal právě s oním celkem světa, tj. i se zodpovědností člověka za celek, to již novověk nemá). Původ určitého druhu antropocentrismu lze taktéž hledat v křesťanství, které považuje člověka za vrchol stvoření. Z těchto dvou myšlenkových proudů se ve vztahu k přírodě vyvinuly dva směry: příroda soužící člověku a člověk využívající přírodu, a příroda pro člověka a člověk jako správce přírody v rámci těchto směrů může mít antropocentrismus různou intenzitu.

Bryan Norton rozdělil antropocentrismus na slabý a silný²⁷. *Silný antropocentrismus* neuznává žádná omezení ve vztahu k životnímu prostředí, ekologické otázky si neklade a má bezmeznou důvěru v možnosti techniky, ekonomiky a volného trhu, které dokáží vyřešit veškeré ekologické problémy. Oproti tomu *slabý antropocentrismus* uznává, že přírodu je nutno chránit, protože je to nezbytné prostředí pro život člověka. Nicméně díky odlišným představám pojmu prostředí pro život dochází i v rámci tohoto proudu k různým argumentacím, proč přírodu chránit. Zde uvádím některé příklady:

- princip konzervace (hlavními představiteli jsou Gifford Pinchot, Aldo Leopold) navrhuje prozíravé využívání přírodních zdrojů, tak aby se stihly regenerovat či vydržely co nejdéle, nicméně hlavní motivací je ekonomický zisk.
- Dalším principem slabého antropocentrismu je tzv. princip ochrany, který chce nechat přírodu nenarušenou, aby mohla být vnímána její estetická hodnota, či aby mohla sloužit k rekreaci či k meditaci. Princip zodpovědnosti (Hans Jonas) přiznává ochranu ekonomicky nevyužitelným oblastem, protože by v budoucnu mohli tuto hodnotu získat díky novým vědeckým objevům (např. rostlinné extrakty na výrobu léčiv).
- Posledním principem spadajícím pod slabý antropocentrismus, který je však již na pomezí biocentrismu, je princip trvalé udržitelnosti (Římský klub, Antoine de Saint Exupéry), který „*naplňuje potřeby přítomných generací, aniž by ohrozil schopnost naplnovat je i generacím budoucím.*“²⁸ To znamená, že vychází z antropologických principů západní kultury, ale směřuje k novým technologiím

²⁷ Srov. SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda*, str. 32.

²⁸ <http://sustainabledevelopment.un.org/>

šetrnějším k životnímu prostředí a zároveň předpokládá ochranu nenarušených částí přírody.

2.2.2. Biocentrismus

Druhý hlavní myšlenkový proud, biocentrismus, přiznává vlastní hodnotu každému organismu v biosféře, v níž každý organismus směřuje k vlastnímu naplnění. Člověk je vnímán jako jeden z mnoha rovnoprávných organismů. Dále vychází z principu, že celá biosféra je komplexem složitých vztahů, přičemž každý závisí na každém. Z této definice je již vidět, že právě směry vycházející z biocentrismu, budou směřovat k radikálnějšímu přístupu k ochraně přírody. V rámci biocentrismu lze rozlišit několik směrů, přičemž nejzákladnější je dělení podle toho, zda se zabývají ochranou jednotlivých organismů (individualistický biocentrismus) či zda se zabývají ochranou přírody jako celku (holistický biocentrismus).

2.2.2.1. Individualistický biocentrismus

Individualistický biocentrismus se zabývá vztahem člověka k jednotlivým organismům, převážně vyšším živočichům. V minulosti byli živočichové považováni pouze za nástroj pro člověka (např. René Descartes, Imanuel Kant). Později byla zvířatům přiznána schopnost citu (Voltaire, Jean-Jacques Rousseau, David Hume). Jeremy Bentham²⁹ ukázal, že zvířata jsou schopna vnímat utrpení, jejich cílem je minimalizace utrpení a maximalizace štěstí (utilitaristická etika). Ochranu si zaslouží všichni, kdo mohou trpět, tj. i zvířata.

Dalším krokem byla snaha o rozšíření lidských práv na zvířata, podle jejich přirozenosti (etika rovnosti - Petr Singer³⁰) či protože mají svojí vlastní hodnotu (Tom Regan³¹). Kenneth E. Goodpaster založil svoji etiku na touze být na živu a na komplexitě a tím rozšířil etické uvažování o rostlinné druhy a celé biotopy. Obdobně i Albert Schweitzer zakládá svou etiku na úctě k životu, podle něj je: „*začátkem etiky vědomí, že jsem život, který chci žít a že žiji uprostřed společenství života, který chce žít. Život je svatý sám o sobě.*“³². Na Schweitzerovu etiku úcty k životu navazuje Paul W. Taylor, který ji staví na principu, že člověk je součástí

²⁹ Srov. SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda* str. 363.

³⁰ Srov. SINGER, Peter. *Osvobození zvířat. Z angl. orig. přel. Z. Janík a Z. Gabajová*. Praha: PRÁH, 2001.

³¹ Srov. SKÝBOVÁ, Marie, *Etika a příroda*, str. 94.

³² SCHWEITZER, Albert. *Etika úcty k životu*, in: *Závod s časem. Texty z morální ekologie*, KOLÁŘSKÝ, Rudolf, Igor MÍCHAL a Erazim KOHÁK.. 1. vyd. Praha: Torst, 1996, str. 23.

biotického společenství, ale všichni členové tohoto společenství jsou rovnoprávní, jednotlivé prvky (organismy) tohoto společenství jsou vzájemně propojené, každý organismus je centrum života směřující za svým vlastním dobrem³³.

2.2.2.2. Holistický biocentrismus

Holistický biocentrismus uvažuje z etického hlediska o přírodě jako celku. Z tohoto důvodu se musí vypořádat s problémem vlastní hodnoty. Pokud chceme přiznat hodnotu i neživým součástím přírody, je nutné se „odkazovat na nějakého stvořitele, který všemu hodnotu uděluje, nebo chápat hodnotu jako totožnou s bytím.“³⁴ Holmes Rolston III přiznává vlastní hodnotu každému objektu v přírodě na základě jeho místa v ekosystému. Postupným vývojem vše směřuje k této hodnotě a systém jako celek se stává stále více komplexní. Proto je prioritou ochrana integrity celku.³⁵

V současné době je rozšířený postojem tzv. Hypotéza Gaia, živá planeta, od Jamese Lovelocka, která říká, že Země utváří sama sebe a život sám udržuje zeměkouli životem obyvatelnou, což může vést k myšlence, že ekosystém se s lidskými zásahy může dříve či později vyrovnat³⁶. Tato teorie však vede k novopohanské mytologizaci Země³⁷.

Velmi významným přínosem pro vnímání celku přírody byl Aldo Leopold a jeho etika země: „Člověk by měl mít k přírodě úctu, protože je její integrální součástí, nicméně organismy mají právo pokračovat v existenci a na některých místech je tedy nutná jejich totální ochrana“³⁸. Tuto myšlenku dále rozvádí John Baird Callicott, který tvrdí, je důležité zachovávat integritu systému.

2.2.2.3. Hlubinná ekologie

Na pomezí antropocentrismu a biocentrismu se pohybuje směr nazvaný hlubinná ekologie (Deep Ecology) Arne Naesse³⁹. Snaží se o propojení předchozích směrů, které se zaměřují pouze na určitou část problematiky. Hlubinná ekologie směřuje k celkové změně lidského světonázoru, který má vycházet z životních podmínek v biosféře. Principem je, že všechny organismy mají právo na svou realizaci a člověk by měl odstranit překážky, které jejich seberealizaci brání. Člověk je však taktéž jedním

³³ Srov. SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda* str. 103.

³⁴ Tamtéž str. 117.

³⁵ Srov. tamtéž str. 122.

³⁶ Srov. LOVELOCK, James. *Gaia: nový pohled na život na Zemi*. Vyd. 2. Tulčák: Abies, 2001, 211 s. ISBN 80-88699-18-5.

³⁷ Srov. MUSIL, Josef. *Roviny ekologického myšlení*. *Universum* 1994/1995, č. 16, str. 73-79.

³⁸ LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. Abies, 1999.

³⁹ Srov. KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. 2., přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.

z organismů a má tudíž také právo na seberealizaci, ale musí rozlišovat mezi skutečnými potřebami a touhami. Člověk by měl cítit jednotu s nejvyšším celkem, světem, získat vědomí propojenosti všeho bytí a překročit sebe samého.

2.3. Shrnutí

Jak je vidět z filosoficko-přírodovědné reflexe, vztah člověka k přírodě prošel velmi dynamickým vývojem. V počátcích lidské civilizace přes starověk a středověk se člověk považoval za součást světa, který ho transcendoval. Člověk žil v pravdě. Svět měl svůj pevný řád, hierarchii jsoucn, hodnot i pevnou sociální hierarchii. Člověk jako součást světa vzhlížel k němu s pokorou a obdivem⁴⁰. Radikální proměna ve vztahu člověka k přírodě nastává v novověku, kdy člověk vyčleňuje sám sebe z celku přírody, příroda se pro něj stává pouhým jevištěm. Rozlišení člověka a světa na subjekt (já) a objekt (vše ostatní) pak vede k degradaci mezilidských vztahů, kdy člověk se stává pouze prostředkem k dosažení cílů. Tyto mezilidské vztahy se také promítají i do vztahu člověka k přírodě, která se stává pouze zdrojem surovin. V polovině 20. stol. si však lidstvo začíná uvědomovat nebezpečí tohoto vývoje směřujícího k devastaci životního prostředí a začínají se objevovat myšlenkové proudy nabádající ke změně chování. Myšlenka environmentálně vhodného jednání/chování a princip trvale udržitelného rozvoje se dostává do popředí. Nicméně právě rychlý rozvoj těchto proudů vede k tomu, že v současné době existuje široké množství názorových skupin na vztah člověka k přírodě (tedy proč ji chránit), v nichž je velmi obtížné se zorientovat a z nichž některé nejsou slučitelné s křesťanským pojetím člověka a světa.

⁴⁰ Srov. PELCOVÁ Naděžda, Filosofická a pedagogická antropologie, str. 35.

3. Vztah člověka a přírody

Jak je vidět z předcházející části, vztah člověka k přírodě je velmi silně ovlivněn názorem na pozici samotného člověka a ostatních druhů v rámci přírody. Některé současné myšlenkové proudy však nejsou slučitelné s křesťanským myšlením. Vzhledem k tomu, že se s nimi žáci při environmentální výchově na ZŠ mohou setkat, je vhodné provést reflexi vztahu člověka k přírodě z pohledu křesťanství, aby byla nazírána specifika takto orientované environmentální výchovy.

3.1. Člověk a stvoření

Vztah člověka k přírodě začíná stvořením. V konstituci GS⁴¹ se o stvoření praví, že Bůh stvořil svět svobodně, jeho motivem byla láska a dobrota. Stvoření má ve světě své naplnění, protože „*všechny stvořené věci i živé bytosti jsou svou přirozeností a ve své přirozenosti sami dobré. Nadřazeným účelem stvoření je zjevení Boží slávy*“⁴² Pro křesťanskou interpretaci člověka je třeba mít neustále na paměti, že „*tajemství člověka se vyjasňuje jen ve světle Ježíše Krista, nového člověka, tj. jen v tajemství vtěleného Slova*“⁴³ Ekologická teologie tak musí vycházet jak ze stvoření, tak i z nového stvoření v Kristu.⁴⁴

Pro křesťanství jsou ústřední charakteristikou člověka výpovědi Bible týkající se Božího obrazu. Gerhard Müller tyto výpovědi rozlišuje do 4 stavů⁴⁵:

- Člověk omilostněný v prvotním stavu (podkapitola 3.1.1.)
- Hříšník v Adamovi (podkapitola 3.1.2.)
- Člověk vykoupený v milosti Kristově a posvěcený v Duchu svatém (podkapitola 3.1.3.)
- Člověk dovršený v patření na Boží podstatu (podkapitola 3.1.4.)

Všechny tyto stavy vypovídají také o vztahu člověka k přírodě, a proto je vhodné se na ně podívat detailněji.

⁴¹ Srov. GS 19.

⁴² MÜLLER Ludvik Gerhard, Dogmatika pro studium i pastoraci, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, str. 162-163.

⁴³ GS 22.

⁴⁴ Srov. EDWARDS Denis. Koncept ekologické teologie Ducha a Slova (<http://www.getsemany.cz/node/2889>).

⁴⁵ Srov. MÜLLER Ludvik Gerhard, Dogmatika pro studium i pastoraci, str. 123.

3.1.1. Člověk omilostněný v prvotním stavu

Ve starozákonním svědectví se objevuje několik zmínek o tom, že člověk byl stvořen k obrazu Božímu, jako imago Dei⁴⁶. Tento člověk – muž a žena – byl stvořen ve svatosti. Jak uvádí GS stvořený člověk: „*dostal schopnost poznávat a milovat svého stvořitele a byl od něho ustanoven pánem nad veškerým pozemským tvorstvem, aby mu vládl a užíval ho k Boží slávě.*“⁴⁷ Právě ona původní schopnost poznávat a milovat svého Stvořitele je „*jednak vrcholem Božího stvořitelského jednání a sebe zjevení Boha jako cíle člověka, jednak také sebepoznáním člověka jako Božího tvora, který má v uznání své stvořenosti v klanění, díky a poslušnosti podíl na Božím životě*“⁴⁸ Poznání Boha Stvořitele a vnímání člověka jako stvoření vede člověka k posvátnému tajemství⁴⁹ a k vědomí toho, že je se svým Stvořitelem spojený prokazováním úcty, chvály a cti. Na této odpovědi člověka Bohu se podílí celé stvoření⁵⁰.

Stvoření k obrazu Božímu ustavuje člověka (muže a ženu, tj. všechny lidi bez rozdílu) jako Božího zástupce, který reprezentuje jeho důstojnost na zemi⁵¹. Bůh chce skrze stvořeného člověka „*vyjadřovat svou pravdu i lásku, v jeho určení i poslání zjevovat sebe sama, svou vůli i moc.*“⁵² Toto poslání vyplývá i z prvního úkolu, který Adam dostává, a to pojmenovat jednotlivé živočichy: „*Když vytvořil Hospodin Bůh ze země všechnu polní zvěř a všechno nebeské ptactvo, přivedl je k člověku, aby viděl, jak je nazve. Každý živý tvor se měl jmenovat podle toho, jak jej nazve*“ (Gn 2,19-20). Tím je člověku dána moc panovat nad celou zemí⁵³.

V rámci biblických výpovědí lze vyzorovat i ustanovení přirozeného vztahu mezi člověkem a přírodou. Za vrchol „hierarchické pyramidy“ ve stvoření je považován člověk, o kterém jediném se mluví jako o Božím obrazu, kterému byl vdechnut Bohem v chřípí dech života a je mu předána moc panovat nad celou zemí (viz výše). Rozdíly mezi rostlinstvem a živočištvem lze taktéž vyzorovat z několika veršů. Pouze při stvoření živočichů v den pátý se hovoří o Božím požehnání⁵⁴, člověk

⁴⁶ Srov. Gn 1,27; 5,1-3; 9,6.

⁴⁷ GS 12.

⁴⁸ Srov. MÜLLER Ludvik Gerhard, Dogmatika pro studium i pastoraci, str. 128-129.

⁴⁹ Srov. Iz 45,15.

⁵⁰ Srov. MÜLLER Ludvik Gerhard, Dogmatika pro studium i pastoraci, str. 177.

⁵¹ MOLTSMANN Jürgen, Bůh ve stvoření, Ekologická nauka o stvoření. Vyšehrad 1999, str. 174.

⁵² BIČ Miloš, *Výklady ke starému zákonu, I.zákon*, Praha: Kalich, 1991, str. 25.

⁵³ Srov. Gn 1,27.

⁵⁴ Srov. Gn 1,20-22.

pojmenovává pouze zástupce živočišné říše⁵⁵, zatímco rostlinstvo je poskytnuto člověku a zvířatům za potravu⁵⁶. Člověk má však výjimečné postavení i ve stravě. Kromě polních bylin, které bude pojídat stejně se zvěří, je mu určeno ještě ovoce stromů⁵⁷. Na stravu se ale také vztahuje zákaz (jíst ze stromu poznání dobrého a zlého Gn 2,17 a po pádu jíst ovoce ze stromu života Gn 3,22b). Zde zmíněná hierarchie však nebyla založena na nadřazenosti, ale na vzájemných vztazích. Člověk není hrdina, protože by sám bez Božího požehnání neobstál⁵⁸.

3.1.2. Hříšník v Adamovi

Člověk, ačkoliv stvořený ve svatosti, zneužil svoji svobodu a vědomě povstal proti Bohu, na vlastní pěst se pokusil získat vládu nad rozhodováním o dobrém a zlém, tj. stává se mírou všeho myšlení a jednání⁵⁹. Člověk tím, že místo Boha poslechl hada (kterému měl vládnout), porušil přirozené stvořitelské řády. Člověk odmítl respektovat hranice mezi ním a Bohem, které mu jsou stanoveny jeho stvořeností⁶⁰. Člověk místo omluvy navíc svaloval vinu na ostatní (muž na ženu, žena na hada)⁶¹. Zatímco s člověkem zůstal Bůh v rozhovoru i přes jeho neposlušnost, hada se Bůh na nic neptal a rovnou vyřkl trest: *„protožeš to učinil, buď proklet, vyvržen ode všech zvířat a ode vši polní zvěře. Polezeš po břiše, po všechny dny svého života, žrát budeš prach.“* Gn 3,14.⁶²

Po pádu do hříchu byly narušeny vztahy nejen mezi člověkem a Bohem, ale i mezi lidmi navzájem. Žena byla odsouzena k touze po svém muži a k tomu, že jí bude muž vládnout, což bylo stvrzeno i tím, že jí muž dal nové jméno⁶³.

K narušení stvořitelského řádu došlo i mezi lidmi a stvořením: *„kvůli tobě nechť je země prokleta; po celý svůj život z ní budeš jíst v trápení. Vydá ti jenom trní a hloží a budeš jíst polní byliny“* (Gn3,16-28). Člověk se stává závislým na úrodnosti země, je vystaven přírodním živlům a katastrofám.

Aby si člověk uvědomil svou stvořenost a sepjatost se stvořením, připoutává ho Bůh k zemi a dává mu poznat že *„prach jsi a v prach se navrátíš“* (Gn 3,19)⁶⁴. Od této doby

⁵⁵ Srov. Gn 2,19-20.

⁵⁶ Srov. Gn 1,30.

⁵⁷ Srov. BIČ Miloš, *Výklady ke starému zákonu* str. 26, 40.

⁵⁸ Srov. BIČ Miloš, *Výklady ke starému zákonu*, str. 26.

⁵⁹ Srov. tamtéž str. 36, GS 13.

⁶⁰ Srov. MÜLLER Ludvik Gerhard, *Dogmatika pro studium i pastoraci*, str. 130.

⁶¹ Srov. BIČ Miloš, *Výklady ke starému zákonu* str. 37.

⁶² Srov. tamtéž.

⁶³ Srov. Gn 3,16; 3,20.

jsou i živočichové poskytnuti člověku za zdroj obživy a ošacení (viz „kožené suknice“, Gn 3,21)⁶⁵.

Díky neposlušnosti jednoho člověka, bylo potrestáno celé stvoření. Nicméně Bůh dává i při vyřčení trestu naději na milost: „*Mezi tebe a ženu položím nepřátelství, i mezi símě tvé a símě její. Ono ti rozdrtí hlavu a ty jemu rozdrtíš patu*“ (Gn 3,15). Člověk tedy zabije hada rozdrčením hlavy, ale sám zemře uštknutím do paty, „*je jen jediná naděje: v konečném a trvalém vítězství zaslíbeného a očekávaného Syna Božího*“⁶⁶. Syna Božího však neočekává pouze člověk, ale celé stvoření: „*celé tvorstvo toužebně vyhlíží a čeká, kdy se zjeví sláva Božích synů. Neboť tvorstvo bylo vydáno marnosti – ne vlastní vinou, nýbrž tím, kdo je marnosti vydal. Trvá však naděje, že i samo tvorstvo bude vysvobozeno z otroctví zániku a uvedeno do svobody a slávy dětí Božích.*“ (Řím 8,19-21).

Jak je tedy vidět, nejen člověk, ale celé stvoření bylo zasaženo prvotním hříchem. Člověk přestal žít se stvořením v harmonii a také získávání obživy se pro něj stalo velmi namáhavým bojem. Zároveň však byla člověku i poskytnuta naděje na vykoupení a spásu a i celému stvoření naděje na vysvobození.

3.1.3. Člověk vykoupěný v milosti Kristově a posvěcený v Duchu svatém

Jak vyplývá z předchozí části, původně svatý člověk porušil prvotním hříchem stvořitelský řád, v důsledku čehož trpí celé stvoření. „*Jako jediné provinění přineslo odsouzení všem, tak i jediný čin spravedlnosti přinesl všem ospravedlnění a život. Jako se neposlušností jednoho člověka mnozí stali hříšníky, tak zase poslušností jednoho jediného mnozí se stanou spravedlivými*“ (Řím 5,18-19). Stejně tak, jako čeká člověk na vykoupení a spásu, čeká i celé stvoření na své vysvobození. A toho se jim dostává skrze Ježíše Krista: „*Proviněním toho jediného, totiž Adama, mnozí propadli smrti; oč spíše zahrnula mnohé Boží milost, milost darovaná v jediném člověku, Ježíši Kristu*“ (Řím 5,15). Svou vykupitelskou smrtí za hřích člověka na kříži obnovuje narušený vztah mezi člověkem a Bohem: „*Kdo je v Kristu, je nové stvoření. Co je staré, pomínulo, hle, je tu nové. To všechno je z Boha, který nás smířil sám se sebou skrze Krista a pověřil nás, abychom sloužili tomuto smíření*“ (2 Kor 5,17-18).

⁶⁴ Srov. BIČ Miloš, *Výklady ke starému zákonu* str. 40.

⁶⁵ Srov. Gn 3,21.

⁶⁶ BIČ Miloš, *Výklady ke starému zákonu* str. 37.

V Ježíši Kristu jako v novém Adamovi je představen lidem pravý obraz Boží.⁶⁷, protože Ježíš Kristus je: „obraz Boha neviditelného, prvorozený všeho stvoření, neboť v něm bylo stvořeno všechno na nebi i na zemi – svět viditelný i neviditelný; jak nebeské trůny, tak i panstva, vlády a mocnosti – a všechno je stvořeno skrze něho a pro něho“ (Kol 1,15-17)⁶⁸. Skrze víru v Ježíše Krista dochází k novému stvoření obrazu Boha ve společenství věřících s Kristem⁶⁹. „V Kristu a v Duchu je člověk obnoven podle obrazu svého Stvořitele (srov. Kol 3,10) a žije v opravdové spravedlnosti a svatosti (srov. Ef 4,24; Lk 1,75)“⁷⁰. V Kristu proto člověk může mít znovuobnovení vztah s lidmi i se stvořením.

V Ježíši Kristu jedná Bůh jako: „Pán dějin a přírody, jako Bůh, který člověku přináší spásu. Konečný Boží pokoj se projevuje pokojem mezi lidmi a posvěcením porušené existence člověka“⁷¹. Nový Adam, Ježíš Kristus, učí člověka, jak by měl vypadat vztah mezi člověkem a Bohem i mezi lidmi navzájem, urovnává zároveň i vztah člověka ke stvořením. Přírodu dává za příklad člověku: „Všimněte si havranů: nesejí, nežnou, nemají komory ani stodoly, a přece je Bůh živí. Oč větší cenu máte vy než ptáci“ (Lk 12,24), „Všimněte si lilií, jak rostou: nepředou ani netkají – a pravím vám, že ani Šalomoun v celé své nádheře nebyl tak oděn jako jedna z nich. Jestliže tedy Bůh tak obléká trávu, která dnes je na poli a zítra bude hozena do pece, čím spíše obleče vás, malověrní“ (Lk 12,27-28). Vztah člověka k ostatnímu stvoření demonstroval sv. František, který je považoval za své malé bratry a sestry a nezdráhal se jim kázat⁷².

Člověk, který žije v Kristu, se vydává na cestu jeho následování, a tudíž by měl mít odpovídající vztahy k Bohu, bližním i k celému stvoření. Pokud věříme, že Ježíš Kristus je Pán a vše bylo stvořeno skrze něho a pro něho, tak je v tom zahrnuta i příroda a předpokládá se k ní i určitý vztah ze strany člověka. Není totiž víry bez skutků⁷³. Jak uvádí biblista Jan Heller, stvoření k Božímu obrazu zde znamená, že člověk má zobrazovat Boha svým charakterem, tj. láskou. Člověk má žít: „*takovým způsobem,*

⁶⁷ Srov. Společenství a služba: lidská osoba stvořená k Božímu obrazu. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, str. 15.

⁶⁸ Srov. MOLTSMANN Jürgen, Bůh ve stvoření, str. 173.

⁶⁹ Tamtéž str. 179-181.

⁷⁰ MÜLLER Ludvik Gerhard, Dogmatika pro studium i pastorači, str. 178.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² GREEN, Julien a Anděla JANOUŠKOVÁ. Bratr František. 2. vyd. Brno: Cesta, 2001.

⁷³ Srov. Jakub 2,14-26.

*aby v tom všem člověk zobrazoval Boha, který je tu pro nás; aby zobrazoval Boha svou pohotovostí být tu jeden pro druhého.*⁷⁴

3.1.4. Člověk dovršený v patření na Boží podstatu

Po smrti, vzkříšení a oslavení Ježíše Krista je obnoven vztah mezi člověkem a Stvořitelem⁷⁵ a dána možnost nových vztahů mezi lidmi i člověkem a stvořením. Důsledky pádu člověka do hříchů však zůstávají součástí lidské každodennosti i součástí vztahů v přírodě (právo silnějšího, utrpení zvířat, parazitování aj.).

Vytvoření neporušených řádů bude dosaženo až za eschatologického času. „*Bůh rozhodl, že v plnosti času vše, co je na nebi i na zemi, sjednotí v Kristu*“⁷⁶. Budou vytvořena nová nebesa, nová země i nové vztahy. Izajáš hovoří o tom, že vlk a beránek se budou pást spolu a lev jako dobytek bude žrát slámu, nikdo už nebude páchat zlo a šířit zkázu⁷⁷. Zde je v podstatě vystiženo, že i příroda, která je dnes založena na přežití silnějšího směřuje k nám nepochopitelné harmonii. Všichni spolu budou přebývat v lásce. „*V novém nebi a v nové zemi volá celé stvoření prostřednictvím Božího lidu v moci Duch: Haleluja, ujal se vlády Pán Bůh náš všemohoucí. Radujme se a jásejme a vzdejme mu chválu; přišel den svatby Beránkovy, jeho choť se připravila (Zj 19,6-7)*“⁷⁸. Jak tedy vyplývá z textů z Izajáše i Zjevení, v Božím království dojde k znovuobnovení harmonických vztahů porušených prvním hříchem nejen mezi člověkem a Bohem či člověkem a stvořením, ale dojde i k obnovení mezidruhových vztahů v rámci stvoření.

3.1.5. Shrnutí

Při pojetí člověka jako Božího obrazu je nutné rozlišit několik stavů. (1) Před pádem je tento stav charakterizován harmonickým řádem stvoření, člověk byl ustanoven jako Boží zástupce, který má v rámci stvoření výjimečné postavení. Jeho úkolem bylo o stvoření pečovat. (2) Člověk ale tyto přirozené stvořitelké řády porušil, čímž uvedl sebe i ostatní stvoření do trestu. Ve stavu hříchu nejsou vzájemné vztahy mezi lidmi ani mezi stvořením harmonické, ale člověk musí s ostatním stvořením bojovat o svou obživu. Člověk se stal závislým na úrodnosti země, která je ovlivněna přírodními živly a katastrofami. Přesto je ale člověku i ostatnímu stvoření dána naděje. A tak, jako čeká

⁷⁴ HELLER, Jan: Člověk pastýř stvoření. 2002. http://pozp.evangelnet.cz/knihovna/clovek-pastyr-stvoreni.html#_Toc23820720.

⁷⁵ Srov. Kol 3,10.

⁷⁶ MÜLLER Ludvik Gerhard, Dogmatika pro studium i pastoraci, str. 165.

⁷⁷ Srov. Iz 65,12; 65,25.

⁷⁸ MÜLLER Ludvik Gerhard, Dogmatika pro studium i pastoraci, str. 180.

člověk na vykoupení a spásu, čeká i celé stvoření na své vysvobození. A toho se jim dostává skrze Ježíše Krista. (3) V Ježíši Kristu jako v novém Adamovi je lidem představen pravý obraz Boha. Ježíš Kristus, učí člověka, jak by měl vypadat vztah mezi člověkem a Bohem, mezi lidmi navzájem i mezi člověkem a stvořením založený na lásce. Člověk, který Krista následuje, by tak měl mít odpovídající vztahy nejen k Bohu, lidem, ale i k celému stvoření. Důsledky pádu člověka do hříchů však zůstávají součástí lidské každodennosti i vztahů v přírodě až do eschatologického času. (4). V tomto času teprve budou znovuobnoveny harmonické vztahy nejen mezi člověkem a Bohem či člověkem a stvořením, ale dojde i k obnově mezidruhových vztahů v rámci stvoření.

3.2. Člověk jako ochránce Božího stvoření

Bůh dal člověku podíl na své tvůrčí činnosti a on má ze své pozice tento úkol naplňovat a dokončovat. Touto svou tvůrčí činností se má člověk stát ochráncem Božího stvoření: „*Hlavním posláním člověka je spravovat svět spravedlivě a svatě a uznáním Boha jako stvořitele všeho zaměřit k němu sebe i celý vesmír, aby podřízením všech věcí člověku bylo Boží jméno vznešené po celé zemi*“⁷⁹. Tato činnost se týká i každodenních prací: „*Pozvání ke kreativě a ke kráse je platné pro každého člověka bez ohledu na stav a situaci, kdyby to mělo být jenom to jídlo, hezky připravené na talíři nebo zdokonalování se v umění hezky se obléct*.“⁸⁰ Je to právě křesťanské myšlení, založené na lásce k Bohu, ke svému bližnímu a činnosti pro druhého, které vede k ochraně života vůbec (i lidí), včetně životního prostředí jakožto dobrého díla Boha, který ho nejen stvořil, ale neustále tvoří a udržuje⁸¹. Slovy Benedikta XVI: „*Příroda je výrazem plánu lásky a pravdy. Předchází nás a je nám dána Bohem jako prostředí k životu.*“ Přírodu máme chránit nejen jako výsledek Boží stvořitelství, ale jako něco, co vypovídá o svém tvůrci: „*Hovoří k nám o Stvořiteli (srov. Řím 1,20) a o jeho lásce k lidstvu*“.⁸²

Porozumění přírodě⁸³ jako Božím dílu však předpokládá moudrost a jak upozorňuje sv. Bazil: „*Rostliny a zvířata ten Boží hlas slyší a vyplňují, ale nerozumějí mu.*

⁷⁹ GS 34.

⁸⁰ Tamtéž str. 60.

⁸¹ ŠPRUNK, Karel. Poznámky ke stvoření. *Revue Universum*. 1990, č. 2, s. 15-17.

VIRT, Günter. Stvoření má právo žít: Etika ekologie. *Revue Universum*. 1992, č. 6, s. 1-6.

⁸² BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate*, 48.

⁸³ Příroda vypovídá o svém tvůrci, někteří církevní otcové (např. Tomáš Aquinský) či středověcí mystici (Hildegarda z Bingen, Bonaventura, František z Assisi) poznávali přítomnost Boha ve stvoření

*Naopak člověk dostal mysl, aby pochopil, co Bůh mu chce říci tím, co mu postavil před oči. Celý vesmír je velká kniha Boží moudrosti. A jak málo je těch, kdo ji umějí číst!*⁸⁴ Jednou z cest porozumění přírodě je kontemplace, která soustřeďuje k osobnímu životu a k modlitbě⁸⁵. Skrze kontemplaci přírody dochází člověk k poznání lásky Stvořitele, stvoření člověka kultivuje a směřuje ho, aby si uvědomil svou hodnotu.

Papež Benedikt XVI uvádí ještě i jiné důvody k ochraně přírody. *Příroda je také zahrnuta do Božího díla spásy, tj. „Je určena k tomu, aby byla sjednocena v Kristu na konci časů“, jak je o tom psáno v listu Efezským: Bůh „podle svého plánu, až se naplní čas, přivede všechno na nebi i na zemi k jednotě v Kristu“*⁸⁶. Příroda je Božím darem, který sám v sobě poukazuje na to, jak s ním má být nakládáno, tj. i jak má být příroda ochraňována. K tomu se vážou slova papeže Benedikta XVI: *„Příroda je nám k dispozici nikoli jako shluk náhodně rozestých odpadků, nýbrž jako dar Stvořitele, který určil její vnitřní řád, aby z něj člověk čerpal nutné ukazatele k její ochraně a k péči o ni“*⁸⁷. Když člověk naslouchá Bohu, má rozpoznávat jeho hlas v jeho celém stvoření. Slovy stejného autora: *„Pokud nedokážeme v přírodě vycítit náměty k dokončování a úkoly k naplňování, dopadne to buď tak, že ji považujeme za nedotknutelné tabu anebo naopak, že ji zneužíváme“*⁸⁸. Oba tyto postoje nejsou v souladu s křesťanským pohledem na přírodu, plod Božího stvoření.“ Na jedné straně upřednostnění přírody před lidskou osobou směřuje k novému panteismu. Na druhou stranu, příroda je *„podivuhodné dílo Stvořitele, jež v sobě nese určitou gramatiku, která poukazuje na účelnost a kritéria moudrého a nikoli účelového užívání“*, takže ji nelze považovat pouze za zdroj naplnění našich potřeb⁸⁹.

3.3. Člověk jako Boží chrám

Papež Benedikt XVI nazírá nejen člověka jako Boží chrám, ale i prostředí, v kterém je člověk zasazen. Myšlenkově papež vychází z 1 Kor 3,16-17: *„Nevíte, že jste Boží chrám a že Duch Boží ve Vás přebývá? Kdo ničí chrám Boží, toho zničí Bůh, neboť Boží chrám*

také skrze kontemplaci: Srov. Poselství ke světovému dnu míru 1990, odst.7, Poselství ke světovému dnu míru 2010, odst. 2.

⁸⁴ Sv. Basil in ŠPIDLÍK . <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=12150>.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ BENEDIKT XVI, *Caritas in veritate*, 48.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž

⁸⁹ Tamtéž.

je svatý a ten chrám jste Vy.“. Celá příroda je chrámem, kde sídlí Bůh. A my v tomto chrámu žijeme, pohybujeme se a jsme⁹⁰. Obdobně uvažuje i biblista Jan Heller: „*Chrámem Hospodinovým je celé stvoření!*“⁹¹ Vztah člověka k životnímu prostředí je součástí kultury, která vychází z odpovědného užívání svobody a z dodržování mravního zákona. Lidský rozvoj proto musí zohlednit celý kontext lidské společnosti (tj. ekologickou, právní, ekonomickou, politickou a kulturní oblast) a vyznačovat se mezigenerační solidaritou a spravedlností⁹².

3.4. Shrnutí

Z hodnocení vztahu člověka a přírody založeného na křesťanských hodnotách vyplývá několik klíčových poznatků:

- myšlenka člověka jako Božího obrazu i jako Božího chrámu ukazuje jeho výjimečné postavení oproti ostatnímu stvoření. Tato výjimečnost ovšem není chápána ve smyslu nadřazenosti, ale ve smyslu zodpovědnosti za stvořený svět. Tím, že pečuje o přírodu, pečuje i o Boží chrám, jehož je příroda součástí.
- Člověk by měl o životní prostředí pečovat jako moudrý správce a ochránce stvoření, jakožto díla Boha, který ho neustále tvoří a udržuje. Tato péče je založena na lásce k Bohu a ke svému bližnímu.

⁹⁰ Tamtéž str. 123.

⁹¹ HELLER, Jan: Člověk pastýř stvoření. 2002. http://pozp.evangelnet.cz/knihovna/clovek-pastyr-stvoreni.html#_Toc23820720.

⁹²Srov. BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*, 48.

4. Křesťané a ochrana životního prostředí

Z předchozí části vyplývá, že křesťané by měli mít ohleduplný vztah k sobě navzájem i k životnímu prostředí. Přesto se křesťanské církve na poli ochrany přírody příliš neangažovali. Přestože někteří teologové se vztahem člověka k životnímu prostředí zabývali, rozsáhlejší reflexe byla provedena až na popud filosofických interpretací (podkapitola 4.1). Na základě této reflexe byla uznána nutnost zabývat se touto problematikou hlouběji a začít se aktivně podílet na řešení současných environmentálních problémů (podkapitola 4.2).

4.1. Vztah křesťanů k přírodě jako teologický problém

Jedni z prvních teologů, kteří předběhli svou dobu a začali důrazně upozorňovat, že problematika vztahu člověka k přírodě je skutečným závažným komplexnějším teologickým problémem pocházeli z protestanských kruhů. Zazněly důrazy jako „úcta ke stvoření“ (Joseph Sittler)⁹³, vlastní hodnota přírody v Božích očích, její vlastní právo na život a realizaci (Paul Santmire)⁹⁴, aj.

Rozsáhlejší teologickou reflexi vztahu člověka k přírodě však rozpoutaly filozofické úvahy (např. John Muir, Arthur Schopenhauer), které vyvrcholily vydáním eseje *The Historical Roots of Our Ecological Crisis* od Lynna Whiteho v roce 1967⁹⁵. V ní autor tvrdil, že za ekologickou krizi je zodpovědné právě židokřesťanské pojetí člověka, který byl stvořen jako obraz Boží k vládě nad celým stvořením, což ho opravňuje k tomu, aby přírodu využíval podle své vůle. Klíčovým bodem této eseje byla jednostranná interpretace veršů z Gn 1,26-28, zejména pojmu panování nad celou zemí a vším, co se na zemi hýbe: *I řekl Bůh: „Učiňme člověka, aby byl naším obrazem podle naší podoby. Ať lidé panují nad mořskými rybami a nad nebeským ptactvem, nad zvířaty a nad celou zemí i nad každým plazem plazícím se po zemi.“ Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu je stvořil. A Bůh jim požehnal a řekl jim: „Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe.“* Od středověku byl výklad obratu „panování“ podle Whita chápán ve smyslu

⁹³ HEGGEN, Bruce Allen. 1995. *Theology for earth: Nature and grace in the thought of Joseph Sittler*, National Library of Canada, Ottawa.

⁹⁴ <http://hpaulsantmire.com/>

⁹⁵ WHITE Lynn, *The Historical Roots of Our Ecologic Crisis*. Science 1967, č. 10, s. 1203-1207.

neomezeného vládnutí, lidstvo tak na základě Písma ospravedlnilo drancování Země. Lynn White však zároveň upozornil, že byli i někteří křesťané, kteří stáli mimo hlavní proud, např. sv. František z Assisi.

Na základě těchto jednostranných úvah, že ekologickou krizi zavinilo židovsko-křesťanské pojetí vztahu mezi člověkem a přírodou, došlo k hlubší teologické reflexi, která vedla k osamostatnění problematiky ochrany přírody a vznikl nový obor ekoteologie⁹⁶. V návaznosti na to velmi mnoho teologů začalo upozorňovat na to, že současná ekologická krize je vážným problémem, ke kterému křesťané nemohou zůstat lhostejní⁹⁷. V České republice se však o této problematice začíná adekvátně hovořit až po revoluci.

V současnosti se teologie stále potýká s více interpretacemi pojmu „panování“ člověka, které je pro vztah člověka a přírody stěžejní. Uvádím pouze některé:

- Podle Špidlíka panování nad světem znamená ovládat své tělo a hmotné sklony, což by mělo vést ke střídmosti, postu a zdrženlivosti ve hmotných potřebách⁹⁸.
- Ondok přirovnává panování člověka nad světem k přidělovanému lénu. Ve středověku byla zasloužilým osobám přidělena část půdy, na které hospodařili jako správci a byli za ni zodpovědní svému dárci.⁹⁹ Stejně tak by měl přistupovat ke svěšené přírodě člověk, který ji dostává lénem od Boha, jemuž se bude za své správcovství zodpovídat.
- Heller chápe tento obrat ve smyslu čelit nároku Země na božské uctívání, jde tu o její demytizaci: „*Země je Boží stvoření a člověk tu dostává úkol čelit na Zemi každému nároku na božství, na božskou poctu, při němž by stvoření konkurovalo Stvořiteli*“¹⁰⁰. Člověk zároveň dostává úkol, aby ráj obdělával a střežil: pomocí lásky¹⁰¹.

⁹⁶ Srov. Ekoteologie, http://www.ekumenickarada.cz/stranky/index/103?Texty_page=6.

⁹⁷ Srov. RYCHLAK, Ron. Should Catholics Be Environmentalists? <http://www.catholic.com/magazine/articles/should-catholics-be-environmentalists>.

⁹⁸ Srov. ŠPIDLÍK TOMÁŠ, 2009. Poměr člověka k zemi . <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=12150>.

⁹⁹ Srov. ONDOK, J. P. Člověk a příroda: Hledání etického vztahu. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 1998, str. 49.

¹⁰⁰ HELLER, Jan: Člověk pastýř stvoření. 2002. http://pozp.evangelnet.cz/knihovna/clovek-pastyr-stvoreni.html#_Toc23820720.

¹⁰¹ Srov. tamtéž.

4.2. Nutnost změny vztahu člověka k přírodě

Nutnost změny vztahu člověka k životnímu prostředí ve smyslu správcovství a péče o něj potvrzují i některé církevní dokumenty. Již v roce 1971 upozornil papež Pavel VI ve svém apoštolském listě, že: „*neuváženým vykořisťováním přírody (lidé – HP) riskují, že ji zničí a že se sami stanou obětí tohoto hanobení. Ale nejen životní prostředí se stále zhoršuje (znečištění a odpady, nové nemoci, absolutní ničivá síla); ani lidské společenství již člověk neovládá, a tak si může vytvořit pro zítřek životní podmínky, které pro něj budou naprosto nesnesitelné. Jde o rozsáhlý společenský problém, který se týká celé lidské rodiny. K těmto novým výhledům musí křesťané obrátit pozornost, aby spolu s ostatními lidmi převzali odpovědnost za osud, od nyníška společný.*“¹⁰² Člověk je součástí stvoření a měl by k němu mít úctu¹⁰³. Učitelství úřad církve však zároveň varuje, že tato úcta nepramení z panteistického chápání posvátnosti přírody¹⁰⁴. V přírodě totiž: „*nelze hledat bohy, ale je posvěcena od Boha*“¹⁰⁵. Příroda byla člověku dána do správy, abychom ji s tvořivostí a odpovědností obývali¹⁰⁶. Dále, jak píše Jan Pavel II ve své encyklice *Sollicitudo rei socialis*: „*Nelze beztretně využívat různých tvorů, ani živých, ani neživých – rostlin, zvířat, žvlů – libovolně, podle vlastních hospodářských potřeb. Naopak, musí se doceňovat přirozenost každé bytosti a jejich vzájemné propojení v uspořádaném systému, jakým je právě kosmos*“¹⁰⁷. Člověk, díky své svobodě, má velkou zodpovědnost k zachování světa a řádu vesmíru pro příští generace. Zároveň je potřeba vytvořit novou solidaritu, která by vedla ke snížení

¹⁰² PAVEL VI. *Octogesima adveniens*. apoštolský list papeže Pavla VI. kardinálu Maurici Royovi, předsedovi Papežské komise *Iustitia et pax*, k 80. výročí *Rerum novarum* ze 14. května 1971, odstavec 23 (http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/OctogesimaAdveniens.htm)

¹⁰³ Srov. Pokoj a dobro: List k sociálním otázkám v České republice *k veřejné diskusi*. Praha: Sekretariát České biskupské konference, 2000. Odstavec 43.

¹⁰⁴ Obdobně i Erazim Kohák, ukazuje, že hodnota života nespočívá v životě samotném, ale jeho hodnotou je Bůh, který dává člověku svět jako dar. Člověk, který má k tomuto Bohu úctu (ve smyslu boží bázně, víry, důvěry), chová úctu i ke všemu stvoření a považuje se pouze za jeho správce. Tento filosof dále chápe člověka jako tvora, který dostal od Boha dostatek rozumu a svobody, aby dokázal využívat přírodu ke svému prospěchu, ale i dostatek zodpovědnosti, aby toto vykonával dobře a v souladu s Božími zákony. V tomto pojetí tedy je člověk nejvyšším z tvorů, ale zároveň je i tím nejodpovědnějším. Srov. KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář*.

¹⁰⁵ Srov. *Kompendium sociální nauky církve*, 463.

¹⁰⁶ Srov. BENEDIKT XVI. Poselství ke světovému dni míru, 1. 1. 2010. *Chceš-li být tvůrcem míru, ochraňuj stvoření*. (<http://tisk.cirkev.cz/dokumenty/poselstvi-papeze-benedikta-xvi-ke-svetovemu-dni-miru-2010/>).

¹⁰⁷ JAN PAVEL II. *Sollicitudo rei socialis*, Encyklika z 30. prosince 1987 in *Sociální encyklika* Praha: Zvon, 1996. 47 s. ISBN 80–7113–154–7.

ekologické zátěže.¹⁰⁸ Ve stejném duchu mluví i Benedikt XVI, každý člověk je povolán k zodpovědnosti za stvoření, avšak jako správce stvoření nesmí této zodpovědnosti zneužívat, ale ani se jí zříkat: „*Všichni jsme zodpovědní za ochranu stvoření a péči o něj. Tato odpovědnost nezná hranic.*“¹⁰⁹ Benedikt XVI dále upozorňuje, že je to právě církev, která musí uplatňovat odpovědnost za stvoření ve veřejné sféře a aby církev: „*chránila zemi, vzduch, a dary Stvořitele pro všechny, a především aby ochraňovala člověka před sebezničením.*“¹¹⁰ Papež přichází s novým úkolem církve, která má působit pro-ekologicky, ale na základě jiných odůvodnění než je tomu u klasického ekologického hnutí. Tímto důrazem dále papež vystihl, že ochrana přírody je zároveň ochranou člověka před jeho neuvážlivým jednáním.

4.3. Shrnutí

Rozsáhlá teologická reflexe vyvolaná jednostrannými filosofickými úvahami přinesla velkou změnu do myšlení teologů všech konfesí. V současné době je tak přistupováno ke vztahu člověka k životnímu prostředí z pohledu odpovědného správcovství., tzn. přírodu nevykořisťovat, ale chránit veškeré stvoření. Tento aktivní přístup je záležitostí nejen společnosti, ale každého konkrétního člověka.

¹⁰⁸ Srov. Jan Pavel II. Poselství ke Světovému dnu míru, 1.1 1990. Peace with God the Creator, peace with all of Creation.

¹⁰⁹ BENEDIKT XVI. Poselství ke světovému dni míru, 1. 1. 2010. Chceš-li být tvůrcem míru, ochraňuj stvoření. (<http://tisk.cirkev.cz/dokumenty/poselstvi-papeze-benedikta-xvi-ke-svetovemu-dni-miru-2010/>).

¹¹⁰ Tamtéž.

5. Environmentální výchova

Jak vyplývá z předchozích kapitol, environmentální problematika je velmi skloňovaným tématem a úzce se dotýká i křesťanů, kteří by měli být ve svém životě ohleduplní k životnímu prostředí a měli by se aktivně zabývat problematikou jeho ochrany. Nejvýznamnějším prostředím, kde dochází k formulaci základních životních postojů a návyků je rodina. Dalším významným prostředím ovlivňujícím životní postoje je škola či zájmové kroužky. Ve škole se děti se s tématy ochrany životního prostředí setkávají zejména v environmentální výchově.

5.1. Environmentální výchova jako součást školního vzdělávání

První snahy o zavedení environmentální výchovy do škol a snahy o zvýšení environmentálního vzdělání široké veřejnosti byly zahájeny až v 60–70. letech 20. století v souvislosti s vydáním knih *Tiché jaro* (Rachel Carson) a *Meze růstu* (Donella Meadows a Dennis Meadows) ve Spojených státech. V Evropě se environmentální vzdělání dostalo do povědomí po Stockholmské konferenci *Human Environment* v roce 1972. V České republice došlo k rozvoji environmentálního vzdělávání až v rámci příprav vstupu ČR do Evropské unie, přičemž hlavním garantem, koordinátorem a kontrolorem plnění bylo nařízením vlády jmenováno Ministerstvo životního prostředí.

V souvislosti se zaváděním environmentální výchovy vyvstal problém terminologický. V anglicky mluvících zemích se environmentální vzdělávání označuje jako *environmental education*, nicméně v ČR je terminologie velmi nejednotná a setkáváme se s mnoha označeními. Pojem environmentální výchova je uveden v rámcových vzdělávacích programech (RVP). U vzdělávacích programů neziskových organizací (centra či střediska ekologické výchovy, např. Tereza, ČSOP, Pavučina) se vžilo označení *ekologická výchova*, což je ale nepřesné, protože ekologie se primárně zabývá vztahy mezi organismy a tím popisuje pouze část problematiky. Environmentální výchova je definována Státním programem environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice, která je součástí implementace směrnice c. 90/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí jako

Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta¹¹¹. Tento název je zkracován jako EVVO a zkratka je i běžně používaná. Dále se můžeme setkat i s označením ekovýchova či ekopedagogika, ale tato označení nejsou častá. Vzhledem k tomu, že ve své práci budu pracovat s RVP, budu se držet označení environmentální výchova.

Přestože panuje v ČR nejednotnost definice environmentální výchovy, cílem všech je „vést občany k myšlení a jednání, které je v souladu s principem trvale udržitelného rozvoje, k vědomí odpovědnosti za udržení kvality životního prostředí a jeho jednotlivých složek a k úctě k životu ve všech jeho formách“¹¹². Environmentálně odpovědné myšlení/ jednání je chápáno jako odpovědné osobní, občanské a profesní jednání, týkající se zacházení s přírodou a přírodními zdroji, spotřebitelského chování a aktivního ovlivňování svého okolí s využitím demokratických procesů a právních prostředků.¹¹³ V rámci environmentální výchovy dochází k rozvoji kompetencí v oblastech vztahu k přírodě, vztahu k místu, ve znalostech ekologických dějů a zákonitostí, environmentálních problémů a konfliktů a ve schopnostech a připravenosti jednat ve prospěch životního prostředí.

5.2. Environmentální výchova a české školství

Do českého školství začala environmentální výchova pronikat ve větší míře až po pádu totalitního režimu, i když byly od 70. let rozpracovány projekty týkající se výchovy k ochraně přírody či později výchovy k péči o životní prostředí. V současné době jsou požadavky na environmentální vzdělávání zakotveny do většiny základních pedagogických dokumentů a ovlivnili i tvorbu učebnic pro mnoho předmětů (přírodověda, vlastivěda, přírodopis, zeměpis, občanská výchova)¹¹⁴. Jak však uvádí Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice, problémem zůstává nedostatečná připravenost pedagogických pracovníků ve znalostech ekologie, životního prostředí či absence didaktiky environmentálního vzdělávání a výchovy¹¹⁵. Od roku 2009, kdy byl tento dokument vydán, se však situace částečně

¹¹¹ Srov. Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice, [http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/\\$FILE/OEV-OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/$FILE/OEV-OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf).

¹¹² Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, §16.

¹¹³ Cíle a indikátory pro environmentální vzdělávání, výchovu a osvětu v České republice.

¹¹⁴ Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice. Součást implementace směrnice č. 0/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí, str. 7-8.

¹¹⁵ Tamtéž.

změnila a didaktika environmentálního vzdělávání je již na některých vysokých školách vyučována jako samostatný předmět nebo jako součást didaktiky biologie.

Cílem environmentálního vzdělávání a výchovy v oblasti týkající se českého školství (tj. děti, mládež, pedagogičtí a odborní pracovníci) je: „*naučit děti žít podle principu (trvale) udržitelného rozvoje. To znamená vytvořit dětem a mládeži základní podmínky pro získávání dovedností a znalostí o zákonitostech biosféry, o vztazích člověka a prostředí, o vývoji a problémech současné civilizace i o možnostech a způsobech jejich řešení, zdůrazňovat souvislosti mezi poznatky a domýšlet možné důsledky jednání a chování a programově utvářet postoje k osobní odpovědnosti za stav životního prostředí, pěstovat dovednosti a návyky žádoucího jednání a chování v přírodním prostředí, působit na utváření názoru, postojů, hierarchii životních hodnot, životní styl, na pochopení kvality života, rozvíjet úctu a cit k živé i neživé přírodě a jedinečnosti života na Zemi, motivovat k aktivnímu zapojení do péče o životní prostředí*“¹¹⁶.

Environmentální výchova dětí a mládeže je pouze jednou z oblastí EVVO¹¹⁷. V předškolním věku má environmentální výchova vést k vytvoření kladného vztahu k životnímu prostředí a správnému jednání ve vztahu k životnímu prostředí i v rodině. V tomto věku hraje nejvýznamnější roli výchova v rodině a pobyt v mateřské škole. Environmentální výchova pro tuto věkovou kategorii probíhá zejména začleněním jeho aspektů do všech výchovných metod a forem, pomocí poradenství, spolupráce mateřských škol a rodin při vytváření správného životního stylu, vedením dětí k přímému pozorování přírody a využitím programů center a středisek ekologické výchovy či kulturních institucí¹¹⁸. Existují také předškolní zařízení, které kladou větší důraz na takovéto vzdělávání (např. lesní školky¹¹⁹, ekoškolky¹²⁰).

V období základní školy a střední školy má environmentální výchova vést k hlubšímu pochopení principu trvale udržitelného rozvoje na základě integrace znalostí, dovedností a návyků potřebných pro ochranu životního prostředí. Struktura učiva i ostatní aktivity by měli ovlivňovat způsob myšlení, rozvíjení samostatnosti a

¹¹⁶ Srov. tamtéž, str. 14.

¹¹⁷ Dalšími oblastmi jsou příprava odborníků pro péči o životní prostředí a udržitelný rozvoj, příprava učitelů a pedagogických pracovníků pro environmentální vzdělávání, výzkum a vývoj specializovaný na EVVO.

¹¹⁸ Srov. tamtéž str. 14-15.

¹¹⁹ Srov. <http://www.lesnims.cz/>

¹²⁰ Srov. např. <http://www.podhoubi.cz/ekoskolka-rozarka/>

tvořivosti¹²¹. Dále by mělo docházet ke spolupráci s centry a středisky ekologické výchovy, kulturních institucí, podniků a vést k aktivní účasti v péči o životní prostředí. Poslední skupinou jsou vysokoškolští studenti, kteří by se měli být schopni uplatnit a dále rozvíjet aspekty péče o životní prostředí a trvale udržitelný rozvoj v rámci své odbornosti i u ostatních lidí¹²².

V současné době jsou obecné cíle environmentální výchovy stanoveny v dokumentu Cíle a indikátory pro environmentální vzdělávání, výchovu a osvětu v České republice¹²³, náplň a zařazení do výuky jsou podrobně rozvedeny v kutikulárním dokumentu s názvem Rámcový vzdělávací program pro základní školy (RVP ZV), kde je environmentální výchova uvedena jako průřezové téma. Průřezová témata mají obvykle natolik specifické vzdělávací cíle a očekávané přínosy k rozvoji osobnosti žáků, že nebyly zařazeny jako součást jednotlivých vzdělávacích oborů. Jejich hlavní náplní je formování v oblasti postojů a hodnot¹²⁴. U průřezových témat je tedy kladen důraz na přenesení vědomostí, dovedností a schopností, získaných v různých oborech vzdělávání, spolu s osobními zkušenostmi do osobních hodnot a postojů žáků¹²⁵. V současné době jsou umožněny tři způsoby výuky průřezových témat: integrace do vyučovacích předmětů, zavedení samostatného vyučovacímho předmětu, projektové vyučování. Způsob výuky i ročník výuky je plně v kompetenci školy, nicméně během základní školní docházky se žáci musí seznámit se všemi průřezovými tématy.

V případě environmentální výchovy se na realizaci tématu podílí většina vzdělávacích oblastí. První seznámení se s aktivním a odpovědným přístupem k životnímu prostředí v každodenním životě se žáci setkávají již na prvním stupni ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět¹²⁶. Velmi obsáhle je pak kladen důraz na environmentální výuku na druhém stupni ve vzdělávací oblasti Člověk a příroda (předměty fyzika, chemie, přírodopis, zeměpis)¹²⁷. Zde se žáci učí odpovědnému chování k životnímu prostředí na základě znalostí základních přírodních zákonitostí,

¹²¹ Srov. Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice, str. 15-16.

¹²² Srov. tamtéž, str. 16.

¹²³ Srov. BROUKALOVÁ, Lenka a Miroslav NOVÁK. Cíle a indikátory pro environmentální vzdělávání, výchovu a osvětu v České republice. *Envigogika*. 2012-05-31, vol. 7, issue 1, s. -.

¹²⁴ Srov. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/ucebni-dokumenty>.

¹²⁵ Srov. www.metodiky.cz/download/vmegs_I_ukazka.pdf, str. 6.

¹²⁶ Srov. RVP ZS, str. 35-43.

¹²⁷ Srov. tamtéž str. 51-64.

fungování ekosystémů, postavení člověka v přírodě a jejího ve vztahu k lidské společnosti, tj. zachování podmínek života, získávání obnovitelných zdrojů surovin a energie i mimoprodukční hodnoty (inspirace, odpočinek). S principem trvalé udržitelnosti a významem preventivní obezřetnosti se žáci setkávají ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost (dějepis, výchova k občanství)¹²⁸. Vliv životního prostředí na vlastní zdraví i zdraví ostatních lidí je zmiňováno ve vzdělávací oblasti Člověk a zdraví (výchova ke zdraví, tělesná výchova)¹²⁹. Propojení tématu se vzdělávací oblastí Člověk a svět práce se realizuje prostřednictvím konkrétních pracovních aktivit ve prospěch životního prostředí¹³⁰. S environmentální výchovou se setkáváme i ve vzdělávací oblasti Informační a komunikační technologie (aktuálních informací o stavu životního prostředí, rozlišování závažnosti ekologických problémů) či v oblasti Umění a kultura (přírodní i sociální prostředí jako zdroj inspirace)¹³¹.

5.3. Témata environmentální výchovy v RVP

Hlavními tématy environmentální výchovy jsou ekosystémy, základní podmínky života, lidské aktivity a problémy životního prostředí a vztah člověka k prostředí. Jednotlivá témata se vzájemně prolínají a doplňují.

V prvním tématu se děti učí rozlišovat jednotlivé přírodní i kulturní ekosystémy, jejich význam pro člověka a vliv člověka na ně. V následující kapitole jsou probírány základní podmínky života (např. voda, půda, ovzduší), jejich význam pro život na Zemi, význam pro člověka, vliv člověka na jednotlivé složky, jejich ohroženost a potřeba ochrany. Další dvě témata jsou již přímo zaměřena na ohrožení životního prostředí vlivem činnosti člověka. Téma lidské aktivity a problémy životního prostředí je zaměřeno na vliv zemědělství, průmyslu, dopravy atd. na životní prostředí, změny v krajině, ochranu přírody, programy a akce zaměřené k růstu ekologického vědomí veřejnosti. Poslední téma je zaměřeno na vztah člověka k životnímu prostředí na úrovni obce (přírodní zdroje, nakládání s odpady, příroda a její ochrana, kultura), životní styl, vztah kvalita životního prostředí a zdraví, aktuální ekologické problémy a jejich řešení, problematiku globalizace a princip trvale udržitelného rozvoje¹³².

¹²⁸ Srov. tamtéž str. 43-51.

¹²⁹ Srov. tamtéž str. 72-86.

¹³⁰ Srov. tamtéž str. 81-82.

¹³¹ Srov. tamtéž, str. 99.

¹³² Srov. tamtéž str. 99-101.

Z rámcového vzdělávacího programu vyplývá, že environmentální výuku lze vyučovat jako vlastní předmět s výše vedenými tématy, jednotlivá témata zařadit do klasických vyučovacích předmětů či ji absolvovat v rámci výukových programů ekologických středisek či center.

5.4. Zařazení environmentální výchovy do klasických předmětů

Environmentální výchovu lze zařadit do vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět, která je určena pro 1. stupeň základní školy. Na druhém stupni na ni navazují vzdělávací oblasti Člověk a společnost, Člověk a příroda a Výchova ke zdraví.

Vzdělávací oblast Člověk a jeho svět je rozdělena do pěti tematických okruhů, témata environmentální výchovy se objevují ve 3 z nich. Tematický okruh Místo, kde žijeme je zaměřen na poznávání nejbližšího okolí, příroda v okolí bydliště, život a vztahy v rodině, škole, společnosti, děti se učí bezpečně pohybovat v tomto světě. Děti se učí mít kladný vztah k místu jejich bydliště, rozvíjí se jejich národní cítění a vztah k naší zemi¹³³. V tematickém okruhu Lidé kolem nás je environmentální problematika zmíněna pouze okrajově v učivu týkajícího globální problémů¹³⁴. V tematickém okruhu Rozmanitost přírody děti poznávají Zemi jako planetu sluneční soustavy, vznik a rozvoj života, rozmanitost a proměnlivost živé a neživé přírody, vliv lidské činnosti na přírodu a hledají, jak by mohli ve svém věku přispět k ochraně přírody a zlepšení životního prostředí¹³⁵.

Na druhém stupni je environmentální výchova zejména součástí okruhu Člověk a příroda (předměty přírodopis, chemie, fyzika, zeměpis), nicméně jednotlivá témata jsou zmíněna i v jiných předmětech, kde se probírají globální problémy (např. okruh Člověk a společnost, předmět Výchova k občanství¹³⁶). V předmětu chemie se žáci seznámí např. s různými znečištěními vzduchu a vody (probíraná látka směsí). Z hlediska environmentální výchovy je však klíčovým tématem Chemie a společnost, kde se žáci učí zhodnotit používání prvotních a druhotných surovin z hlediska trvale udržitelného rozvoje na Zemi, seznámí se s přípravou a využíváním různých látek (plasty, detergenty, pesticidy, insekticidy, léčiva a návykové látky) a jejich dopadem na životní

¹³³ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedenými k 1. 9. 2007), str. 35.

¹³⁴ Srov. tamtéž.

¹³⁵ Srov. tamtéž str. 36.

¹³⁶ Srov. tamtéž str. 50.

prostředí¹³⁷. V přírodopisu se naráží na environmentální výchovu v podstatě v každém tématu. V obecné biologii a genetice se seznámí se základními podmínkami života, jeho vznikem a vývojem. v tématech houby, biologie rostlin a biologii živočichů je poukázáno na význam jednotlivých druhů pro člověka, vliv člověka na jednotlivé druhy a jejich ochranu. V kapitole neživá příroda je poukázáno na problematiku půdní eroze, devastaci půdy, rekultivace a vztah podnebí a počasí k životu¹³⁸. V základech ekologie je probírány kladné i záporné vlivy člověka na životní prostředí a narušení rovnováhy ekosystému, dále globální problémy a možnosti jejich řešení a problematika chráněných území. V předmětu Zeměpis je na environmentální problematiku zaměřeno téma životní prostředí, kde se žáci seznamují s jednotlivými typy krajín, se vztahem přírody a společnosti, tj. s trvale udržitelným životem a rozvojem, s principy a zásadami ochrany přírody a životního prostředí, chráněnými územími přírody, globálními ekologickými a environmentálními problémy lidstva¹³⁹. Environmentální problematika je částečně zahrnuta i v okruhu Člověk a svět práce, konkrétně v předmětu Pěstitelské práce, kde se děti kromě jiného učí pozorovat dění v přírodě a uvědomí si vliv člověka na půdu i přírodu¹⁴⁰.

5.5. Shrnutí

Environmentální výchova je v současné době zařazena jako průřezové téma, takže se může vyučovat jako samostatný předmět, realizovat jej v rámci výukových programů v centrech ekologické výchovy či ji integrovat do jednotlivých předmětů. Při integraci do jednotlivých předmětů se environmentální výchova promítá do všech vzdělávacích oblastí. Volba výuky environmentální výchovy je plně v kompetenci školy, nicméně úroveň znalostí by měla být vždy s koncem jednotlivých stupňů školní docházky shodná.

¹³⁷ Srov. tamtéž str. 55-59.

¹³⁸ Srov. tamtéž str. 59.

¹³⁹ Srov. tamtéž str. 60.

¹⁴⁰ Srov. tamtéž str. 81

6. Prolínání osnov náboženské výuky a environmentální výchovy

Jednou z hlavních příležitostí, kde by mohli být mladí křesťané motivováni k šetrnému zacházení s životním prostředím, je výuka náboženství, v níž se formují základní náboženské hodnoty. V následující části bude proto analyzován současný přístup k výuce náboženství, tj. konkrétně bude reflektováno, zda se v osnovách objevují témata, která se týkají vztahu člověka k životnímu prostředí. Vzhledem k tomu, že v současné době probíhá výuka náboženství podle dvojích osnov, budou analyzovány oboje osnovy římskokatolické církve.

6.1. Osnovy pro náboženskou výchovu z roku 1995

Tyto osnovy vydala Katechetická sekce pastorační komise České biskupské konference v roce 1995 pod záštitou MŠMT. Učivo v jednotlivých ročnících je rozděleno do hlavních tematických celků, které jsou dále děleny do jednotlivých kapitol. Učivo mezi ročníky navazuje spirálovitě, kdy jsou hlavní témata stále rozšiřována. Hlavní témata, ke kterým jsou vztahovány všechny kapitoly, vyplývají z života církve a jsou jimi Bůh, Ježíš, Církev a ostatní církve, svátosti, kříž, hřích a svědomí, svatí a pana Maria. Tato témata jsou každým rokem doplněna slavením Vánoc a Velikonoc¹⁴¹.

6.1.1. Hlavní témata

V **první třídě** se děti seznamují se základními pojmy víry, základními událostmi ze života Ježíše Krista a učí se základnímu návyku modlitby. **Druhá třída** je zaměřena na výklad a formulaci Apoštolského vyznání víry¹⁴². **Třetí třída** je zaměřená více na svátosti, Desatero, zpytování svědomí a přípravu k prvnímu přijímání Ježíše Krista¹⁴³. Život s Kristem je prohlubován ve **čtvrtém ročníku**, v němž se již děti seznámí i s obsahem Nového zákona¹⁴⁴. **Pátá třída** je zaměřena na dějiny spásy, konkrétně smysl mesiánských předpovědí pro vyvolený národ (tj. Starý zákon), Ježíše jako vyvrcholení dějin spásy, na Ježíšovu přítomnost v církvi a Boží vedení církve skrze

¹⁴¹ Srov. Osnovy náboženské výchovy pro ZŠ. Témata, stanovení předpokladů a cílů vyučovacích hodin, vydala Katechetická sekce pastorační komise české biskupské konference, str. 2-9.

¹⁴² Srov. tamtéž str. 7-14.

¹⁴³ Srov. tamtéž str. 15-21.

¹⁴⁴ Srov. tamtéž str. 22-26.

Ducha svatého¹⁴⁵. Vyznání víry je probíráno ve **třídě šesté**, kdy se děti učí porozumět prožitku víry, dětem jsou vysvětleny pojmy vzdávat slávu a chválu Stvořiteli, na základě prožitku víry jsou vedeni k samostatnému vzdávání chvály Stvořiteli a plnění jeho vůle v tomto životě¹⁴⁶. **Sedmá třída** je zaměřena na porozumění liturgie, svátostí a svátostin, hlubší proniknutí do modlitby a seznámení s nejdůležitějšími představiteli českých církevních dějin¹⁴⁷. Křesťanská morálka je náplní **osmého ročníku**, v němž se žáci učí Desatero, co to znamená rozpoznávat hříchy, formovat své svědomí a naslouchat Božímu hlasu ve svém nitru¹⁴⁸. **Devátý ročník** je zaměřen na zvnitřnění víry, které vede jednotlivce k větší zodpovědnosti za svůj život i toleranci vůči druhým, dále jsou řešeny vztahy se společností, ostatními náboženstvími, sektami, vztah vědy a víry, mezilidské vztahy, osamostatnění od rodičů, hledání partnera a význam mládeže pro budování církve¹⁴⁹.

6.1.2. Témata environmentální výchovy

Jak je tedy vidět, osnovy pro náboženskou výchovu z roku 1995 jsou zaměřeny hlavně na naukovou stránku víry, prožívání vztahu člověka s Bohem a budování mezilidských vztahů. Témata environmentální výchovy jsou pouze okrajovou záležitostí, většina je zaměřena na stvoření jako Boží dar člověku. Environmentální témata zahrnutá přímo do osnov náboženské výchovy se objevují pouze ve třech kapitolách: v **osmé třídě** je to kapitola 25, Moderní způsoby ohrožení života, kde jsou ekologické problémy současné doby uvedeny pouze jako jeden z mnoha faktorů, které v současné době mohou ohrožovat život¹⁵⁰. V **devátém ročníku** jsou to poté kapitoly 15, Zpráva o stvoření, a 18, Spolupracovat na díle stvoření, z nichž děti pochopí, že vše bylo stvořeno od Boha a člověk je povolán, aby Boží dílo spoludotvářel. Proto by měl být člověk ochránce celého stvořitelského díla. V této kapitole se také přímo uvádí ochrana životního prostředí jako „*povinnost člověka pečovat o společný dům všech*“ a že spoluúčast člověka na díle stvoření vyžaduje postupnou nápravu škod způsobených lidskou činností¹⁵¹.

¹⁴⁵ Srov. tamtéž, str. 27-32.

¹⁴⁶ Srov. tamtéž, str. 33-40.

¹⁴⁷ Srov. tamtéž, str. 41-46.

¹⁴⁸ Srov. tamtéž, str. 47- 57.

¹⁴⁹ Srov. tamtéž, str. 57-66.

¹⁵⁰ Srov. tamtéž, str. 54.

¹⁵¹ Srov. tamtéž, str. 61 - 62.

V rámci těchto osnov je ale mnoho příležitostí, kam by se dala environmentální tematika zahrnout, popřípadě se o ní alespoň zmínit. Jedná se zejména o kapitoly dotýkající se z různých úhlů pohledu tematiky stvoření, která prochází téměř všemi ročníky. V těchto kapitolách je vždy na základě stvoření vysvětlována jiná tematika (viz dále), ale bylo by možné zde zmínit to, že stvoření je Boží dar, Bůh zůstává ve svém stvoření přítomen a člověk i stvoření směřuje ke sjednocení v Kristu v novém stvoření. Člověk, jako Boží obraz, je součástí stvoření a byl povolán, aby se spolupodílel na Božím tvoření (Boží tvůrčí činnosti) a pečoval o stvoření. Zanedbávání této péče je ve svém smyslu hříchem. Zároveň však zbožšťování a ekologie jako „novodobé náboženství“ či zneužívání ekologických přístupů za účelem pouhého generování zisku je také neslučitelné s křesťanstvím.

Obecně lze témata environmentální problematiky přímo nalézt či zahrnout do třech hlavních oblastí:

6.1.2.1. Téma stvoření

Téma stvoření se objevuje kontinuálně v průběhu celé školní docházky.

Již v **první třídě** se podle mého názoru děti setkávají intenzivně s touto problematikou ve dvou kapitolách: kapitola 7, Ježíš je Boží Syn¹⁵², kde je stvoření představeno jako důkaz Boží lásky ke všem lidem, avšak největším darem Boha celému světu je Ježíš a kapitola 29, Maria, naše Matka, kde je jedním z cílů ukázat, že „příroda je krásná a připomíná dar“¹⁵³.

Ve **druhém ročníku** v kapitole 4, Nás i vše kolem nás stvořil Bůh, se děti učí radovat se z krásy hvězd, řeky, květin a za vším vidět stopy Boží lásky: „*lidské výtvořiny jsou jenom dotvořením Božího stvoření a Bůh, který dokáže stvořit tato díla, musí mít moc, všechno vědět, být větší než všechno stvořené*“¹⁵⁴. V kapitole 5, Člověk jako Boží obraz - první lidé a jejich selhání, se děti naučí rozlišovat mezi člověkem a ostatním stvořením, přičemž je kladen důraz na důsledky prvního hříchu a křtu, který jako Boží dar zbavuje následky viny prvních lidí¹⁵⁵.

Na prvním stupni se dále o stvoření hovoří ve **třetí třídě** v kapitole 2, Proč jsme na světě, se opakuje, že vše co Bůh stvořil je dobré, stvoření je dar člověku. „*Bůh má s celým stvořením a zejména s člověkem veliký plán lásky - být účastní na Božím*

¹⁵² Srov. tamtéž, str. 4.

¹⁵³ Srov. tamtéž, str. 9.

¹⁵⁴ Srov. tamtéž, str. 10.

¹⁵⁵ Srov. tamtéž, str. 10.

*životě*¹⁵⁶. Tušení Boha ze stvořených věcí a jejich harmonie je uvedeno v kapitole 8. Víra, naděje a láska k Bohu; modlitba – 1. přikázání¹⁵⁷. Výklad poté směřuje k modlitbě.

S tématem stvoření se pak žáci setkají až v **šesté třídě**. V kapitole 2 (Příroda mluví o Stvořiteli), se děti učí obdivovat krásy přírody a učí se v nich hledat „*moudrost jako Stvořitelovy stopy*“. Poznávají, že Boha lze poznávat přirozeným rozumem ze stvořených věcí a učí se hledat v řádu stvoření Boží záměr s člověkem.¹⁵⁸ Tyto myšlenky jsou dále rozvedeny v kapitole 11 (Člověk jako Boží stvoření), kde se vysvětluje obrat vládnout nad vším tvorstvem¹⁵⁹. Kapitola 6, Poznáváme Boží existenci, je primárně zaměřena na seznámení, jak poznávali Boha lidé Starého a Nového zákona a na formování svědomí¹⁶⁰, ale i zde by bylo možno upozornit na poznatelnost Boha ze stvoření.

V osmé třídě se týká stvoření druhá kapitola, Člověk a náboženství, důstojnost člověka jako Božího obrazu. Kapitola je zaměřena na formování svědomí¹⁶¹, ale bylo by zde možné začlenit vysvětlení, co znamená pro člověka být Božím obrazem. V desáté kapitole, Přirozený mravní zákon, je kladen důraz na přirozené poznání dobra a zla, které je možno rozlišit z řádu stvoření. V této kapitole je hlouběji rozebíráno stvoření, které „*neznamená chaos, ale že je součástí Božího plánu lásky, v němž nacházíme své uplatnění i my*“¹⁶². V kapitole 20, Jméno Boží a důstojnost lidské osoby - 2. přikázání, je jedním z cílů vzbuzovat v žácích úctu k Božímu jménu a k posvátnu, které vyvolává¹⁶³. Toto posvátno je možné vidět i ve stvoření. Kapitola 21, Neděle, den Páně – 3. přikázání, vysvětluje pojem šabat, kdy Bůh odpočíval od práce a radoval se ze svého stvoření. Výklad směřuje poté k neděli jako dni Páně¹⁶⁴. Člověk by se ale měl také radovat spolu s Bohem ze stvoření, protože je dobré.

V devátém ročníku v páté kapitole, Otázky staré jako lidstvo samo, jsou děti vedeni k existenciálním otázkám o původu přírody a poslání jednotlivého člověka na zemi¹⁶⁵.

¹⁵⁶ Srov. tamtéž, str. 15.

¹⁵⁷ Srov. tamtéž, str. 16.

¹⁵⁸ Srov. tamtéž, str. 33.

¹⁵⁹ Srov. tamtéž, str. 35

¹⁶⁰ Srov. tamtéž, str. 34

¹⁶¹ Srov. tamtéž, str. 48.

¹⁶² Srov. tamtéž, str. 50.

¹⁶³ Srov. tamtéž, str. 53.

¹⁶⁴ Srov. tamtéž.

¹⁶⁵ Srov. tamtéž, str. 59.

V této kapitole je vhodné připravit děti na výklad původu stvoření od Boha a postavení člověka jako správce stvoření, které je probíráno v kapitolách 15-19, z nichž některé přímo zahrnují environmentální problematiku současného světa.

6.1.2.2. Téma Dvojího přikázání lásky

Témata environmentální výchovy lze taktéž zahrnout do kapitol, které se týkají lásky Boha k člověku a lásky člověka ke svým bližním. Mezi bližní lze zahrnout naše malé bratry i sestry, o jejichž blaho musíme taktéž pečovat.

Ve **druhé třídě** v kapitole 31, O milosrdném Samaritánovi - chceme pomáhat bližním¹⁶⁶, se hovoří o tom, kdo všichni jsou naši bližní.

Ve **třetí třídě** se o lásce k bližním hovoří ve 12. kapitole (Láska k bližnímu – 5. přikázání) či 19. kapitole (Největší přikázání).

Láska k bližním je tématem v **osmé třídě** v kapitole 32 ("Kdybych mluvil jazyky lidskými i andělskými, ale neměl lásku, byl bych jako znející kov a cimbál zvučící...") a 33 (Rozdávat lásku všem - "Cokoliv jste učinili...")¹⁶⁷ a v **devátém** ročníku ve 20. kapitole, Bůh je Láska, kde se probírá také láska Boha k člověku.

6.1.2.3. Téma člověka a společnosti

Vztah člověka a společenství jsou taktéž témata, kde je možné poukázat na environmentální problémy dnešního lidstva. Tato témata jsou probírána v **8. třídě** v kapitolách 7 a 8, kde se poukazuje na nutnost aktivně budovat blaho společnosti¹⁶⁸. I když to není hlavní náplní těchto kapitol, bylo by možné zde poukázat na zdravou přírodu jako jedno ze společenských blah.

6.1.3. Shrnutí

Na základě analýzy osnov náboženské výchovy z roku 1995 se ukázalo, že environmentální problematika je přímou součástí výuky až v 8 a 9 třídě, což je pro formulování postoje již velmi pozdě. Nicméně se zde vyskytuje mnoho příležitostí, kam lze tato témata zahrnout.

6.2. Osnovy k výuce náboženské výchovy (2004)

Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy (pro nepovinný předmět náboženství v základních školách) od autorů Mgr. Evy Muroňové, PhDr. Ludmily Muchové, Ph.D. a s odbornou záštitou, odborná konzultace:

¹⁶⁶ Srov. tamtéž, str. 14.

¹⁶⁷ Srov. tamtéž, str. 57.

¹⁶⁸ Srov. tamtéž, str. 49 a 50.

Dr. Ludvíka Dřímala, Th.D., byly schváleny Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy dne 2. 6. 2004 a vydány Sekretariátem České biskupské konference v tomtéž roce. Jak je uvedeno v předmluvě, tyto nové osnovy nenahrazují osnovy z roku 1995, ale poskytují další přístup k pojetí náboženské výchovy¹⁶⁹. Cílem těchto osnov je výrazné propojení víry s každodenní zkušeností víry s respektem k vývoji dětí a k jejich dispozicím. Jednotlivá témata jsou v těchto osnovách uspořádána opět spirálovitě, vychází z průběhu liturgického roku.

Oproti původním osnovám z roku 1995 je zde vložena kapitola zabývající se zdůvodněním oprávněnosti náboženské výchovy na základních školách na základě historického kontextu Evropy i na základě schopnosti a touze člověka po přesahu sebe sama, tj. náboženské dimenzi jako nedílné součásti lidské osobnosti¹⁷⁰. Je zde taktéž kladen větší důraz na správné pochopení předmětu, který nemá být „pouze“ výukou katolické víry, ale má se v širším smyslu orientovat na obecně lidské jevy, jako jsou důvěra, vděčnost, odpouštění, radost, štěstí, ochota pomoci nebo schopnost tušení dimenzí, které člověka přesahují. Vysvětlení a pochopení těchto jevů pak vychází z pohledu katolické církve (náboženská výchova v úzkém smyslu). Osnovy tedy vychází z existenciálních potřeb člověka (být přijímán a milován, uvědomovat si měřítka, motivaci správného jednání a orientovat podle nich svůj život, potřeba sdílení se a perspektiva přesahující hranice života)¹⁷¹, dále vychází z životních zkušeností člověka a jejich konfrontací se zkušeností víry. Z toho vyplývají i obecné cíle předmětu: vnímání a otevírání se skutečností okolního světa, vnímání života, rozvíjení základních existenciálních zkušeností s ohledem na náboženské zkušenosti ve světle vyznávané víry, porozumění křesťanskému obrazu Boha a Ježíše jako Krista, meditativní reflexe světa, otevření prostoru pro osobní modlitbu, zodpovědné jednání ve společnosti s horizontem křesťanských mravních ideálů, budování pozitivních vztahů, tolerance k lidem jiných náboženských vyznání, rozvoj ekumenických postojů, ke vnímání křesťanských svátků a slavností a pochopení jejich významu pro život člověka, ocenění síly křesťanství v dílech evropského kulturního dědictví¹⁷².

¹⁶⁹ Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy (pro nepovinný předmět náboženství v základních školách), Mgr. Eva Muroňová, PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D., odborná konzultace: Dr. Ludvík Dřímál, Th.D, vydala Česká biskupská konference, 2004, str. 5.

¹⁷⁰ Srov. tamtéž str. 6.

¹⁷¹ Srov. tamtéž str. 7.

¹⁷² Srov. tamtéž str. 9-10.

6.2.1. Hlavní témata

První ročník (Bůh mě má rád, jsem s tebou) je zaměřen na rozvoj pozitivního vnímání světa, důvěru, prožívání slavností liturgického roku. Ve **druhé třídě** (Poznáváme Boží lásku) je kladen důraz na působení Boha v řádu stvoření a dějinách spásy. **Třetí třída** (Bůh k nám přichází) se nedrží liturgického roku, ale je zacílena na přípravu k přijetí svátosti smíření a svátosti eucharistie. Ve **čtvrté třídě** (Bůh nás vede, s tebou na cestě) pak dochází k prohlubování prožívání přijímaných svátostí, hledání vlastního místa ve farnosti a v práci pro druhé, důraz je kladen na společenství. V **páté třídě** se děti učí chápat víru jako odpověď na Boží volání, která se projevuje schopností následovat Ježíše Krista v různých životních situacích svým životem nejen ve společenství církve, ale i ve světě. **Šestá třída** je zaměřena zopakování poznatků z prvního stupně (dějiny spásy, základní modlitby, liturgický rok), na rozvoj osobnosti ve vztahu k světu, Bohu, druhým lidem. V **sedmé třídě** (Rosteme ve víře-svátosti) se děti seznámí s hlavními cnostmi, prohloubí si schopnost vnímat svět jako Boží dílo, vstupovat s ním do vztahu a prohloubí své prožívání a chápání svátostí ve společenství církve. **Osmá třída** (Utvářet život - morálka) je zaměřena na křesťanskou morálku, tj. formování svědomí, vnímání svých pozitivních i negativních stránek své osobnosti, schopnost prožívání hodnoty Božího odpuštění a smíření, vidět smysl křesťanského úsilí o mravnost v Božím království. V **deváté třídě** se prohlubuje hledání odpovědi na existenciální otázky člověka, pochopení a tolerance k jiným světovým náboženstvím, dochází k formulaci vlastních důvodů k obhájení a udržení si křesťanské víry v náboženské pluralitě dnešního světa¹⁷³.

6.2.2. Témata environmentální výchovy

V těchto osnovách je velmi mnoho kapitol, které jsou přímo zaměřeny na problematiku vztahu člověka k přírodě. Tyto kapitoly se prolínají v rámci celé školní docházky a postupně směřují od uvědomění si významu přírody k aktivní účasti na její ochraně v rámci trvale udržitelného rozvoje. V rámci těchto osnov dochází taktéž k značnému prolínání témat, kdy veškeré požadavky na člověka jsou zdůvodněny právě láskou Boha k člověku, která by měla být opětována láskou člověka k Bohu a ke svému bližnímu.

Z hlediska environmentální výchovy je možno nalézt na prvním stupni několik klíčových kapitol, které se přímo dotýkají vztahu člověka k přírodě.

¹⁷³ Srov. tamtéž, str. 13-14.

Ve druhé třídě je to při výkladu podkapitola 3.2.10 Život a zdraví – páté přikázání, v pátém ročníku jsou to kapitoly 5.1. Svět – náš společný dům, dále větší část sedmého ročníku, zejména kapitoly 7.1 Objevujeme svět, 7.2 Tajemství života, 7.7 Sílit ve víře/Touha po lepším světě. Aktivní tvorba vlastního názoru na environmentální problémy a environmentální etiku je rozveden v devátém ročníku v kapitole 9.5 Stvoření, dar a úkol.

Témata environmentální výchovy je možno hledat i v těchto osnovách přímo či potenciálně v kapitolách týkajících se stvoření, lásky a společenství. Oproti osnovám r roku 1995 se ale tato témata velmi prolínají (společenství i stvoření je vždy spojeno s láskou).

6.2.1.1. Téma stvoření

V **prvním ročníku** zatím není pojem stvoření vysvětlován, ale i tak je kladen důraz na vnímání přírody, pozorování jejího vývoje a vcítění se do ní (např. kapitola 1.4 Bůh nám dává nový život¹⁷⁴).

Ve **druhém ročníku** se hovoří o stvoření již v první kapitole 2.1 Všechno stvořené nám vypráví o Bohu, kdy se děti učí především dívat kolem sebe, uvědomovat si „Boží přítomnost v lidském světě techniky“¹⁷⁵ a vnímat stvořený svět jako znamení Boží lásky, který vede k radosti¹⁷⁶. Radost ze stvoření světa je poté prohlubována v části zaměřené na člověka jako Boží obraz. Žáci si mají uvědomit, co to znamená být Božím obrazem. Oproti předcházejícím osnovám se zde již neklade důraz na vysvětlení obratu panovat nad světem, ale hlavním cílem je formace k uvědomění si především jedinečnost člověka a jeho odpovědnost za svět. Tato odpovědnost je dána především tím, že „Bůh vše učinil velmi dobré a proto se i my máme podílet na šíření Boží dobroty a lásky“¹⁷⁷.

Témata lásky a stvoření se objevují i při výkladu Desatera ve **třetí třídě** (kapitola 3.2 Desatero – cesta ke štěstí, zejména pak 3.2.6 Bůh – první přikázání). V rámci výkladu této podkapitoly se klade důraz na učení se vidět kolem sebe Boží lásku a setkávání se s Bohem v díle stvoření, v životě Ježíše Krista či v modlitbě¹⁷⁸. Přímo na problematiku životního prostředí je zaměřen výklad pátého přikázání (podkapitola 3.2.10 Život a

¹⁷⁴ Srov. tamtéž, str. 26.

¹⁷⁵ Srov. tamtéž, str. 33.

¹⁷⁶ Srov. tamtéž, str. 34.

¹⁷⁷ Srov. tamtéž.

¹⁷⁸ Srov. tamtéž, str. 49.

zdraví – páté přikázání, kde je kladen důraz na to, že nejde jen o zabití, ale jde především o vztah k sobě i ostatním, tj. úcta k životu, výchova k odpovědnému postoji k Božimu stvoření, které je demonstrováno na příkladu života Alberta Schweitzera¹⁷⁹.

Vztah člověka k přírodě je hlavní náplní několika kapitol **pátého ročníku**, které je zaměřeno na společné vytváření Božího království a zodpovědnosti člověka na spoluvytváření světa. V kapitole 5.1. Svět – náš společný dům se žáci učí uvědomit si, že svět je náš společný domov¹⁸⁰. Seznámí se zde se základy křesťanské ekologické výchovy (podkapitola 5.1.1 Tady bydlíme), s rozmanitostí přírody, světem mikro i makrokosmu, který svou krásou a dokonalostí vypovídá o svém Stvořiteli, jsou vedeni k postoji zodpovědnosti za svět (podkapitola 5.1.2 Tady bydlím). Následující kapitola (5.1.3 Všechna díla Páně, velebte Pána) plynule navazuje na předchozí a směřuje k oslavě Boha a k uvědomění si člověka, který je jak vrcholem, tak i zároveň součástí stvoření. Zodpovědnost za stvořený svět jako jeden z úkolů celé církve je dále uvedena v kapitole 5.6 Církev – náš společný dům, zejména pak v podkapitolách 5.6.32 Měli všechno společné a 5.6.33 Šíření Božího království a v kapitole 5.7 Do domu Hospodinova, kde je kladen důraz na angažovanost při řešení současných problémů světa, mezi které ohrožení životního prostředí zcela jistě patří, s křesťanskou nadějí a jednáním směřujícím k lepšímu světu¹⁸¹.

V **šesté třídě** se děti setkají s problematikou stvoření v kapitole 6.2 Rostu vstříc světlu, podkapitola 6.2.3 Dříve než jsem tě stvořil, vybral jsem si tě, která je však zaměřena na vznik života jako Boží dar a milost. Nicméně i zde je prostor pro rozšíření tématiky o život ostatních organizmů.

Přímo na řešení ekologických problémů je zaměřena část **sedmého ročníku**, v němž jsou žáci nejprve motivováni k úžasu nad stvořením, seznámí se s rolí člověka jako muže a ženy a vnímají svět jako symbol Boží přítomnosti. Na základě porozumění těmto jevům jsou pak připraveni uvědomit si více ekologické problémy svého okolí i celého světa a jsou více otevření výchově k zodpovědnosti za životní prostředí. Tento vztah je pak demonstrován na základě života sv. Františka¹⁸². Na tuto kapitolu pak navazuje kapitola Tajemství života, kde se žáci učí vnímat svět kolem nás, Boží působení v něm i v jednotlivých lidech. Přestože tato kapitola není přímo

¹⁷⁹ Srov. tamtéž, str. 51.

¹⁸⁰ Srov. tamtéž, str. 77-78.

¹⁸¹ Srov. tamtéž, str. 92.

¹⁸² Srov. tamtéž, str. 116-117.

zaměřená na environmentální problematiku, je velmi důležitá pro zvnitřnění a uvědomění si jevů, které vyplývají z života a k jejich vztažení k působení Boha¹⁸³.

V **devátém ročníku** je v kapitole 9.5 Stvoření, dar a úkol rozvedeno stvoření v souvislosti s budoucností žáků a s budoucností světa, směřuje k formování postoje k otázkám etiky životního prostředí. K tomu napomáhají i následující kapitoly (9.6 Bůh a člověk a 9.7 Žít v jednotě s Bohem, 9.8 Žít ve společenství), která vede k uvědomění si postavení člověka ve stvoření a k jeho úkolu a zároveň uschopňuje k životu s Bohem a ve společenství¹⁸⁴.

6.2.2.2. Téma lásky k bližnímu

Obdobně jako v původních osnovách se zde nachází velmi mnoho témat, které se dotýkají lásky k bližnímu. Přestože je i v těchto osnovách považován za bližního člověk, je možné tuto kategorii rozšířit v rozhovoru s dětmi na veškeré žijící organismy (např. neubližovat zvířatům, zbytečně neničit rostliny, pomáhat zraněným zvířatům, apod.). Klasickým příkladem lásky k bližnímu je podobenství o milosrdném samaritánovi, se kterým se setkáváme ve **druhém a osmém ročníku** (podkapitola 2.5.28 Chceme pomáhat bližním, podkapitola 8.1.8 Nový pohled na člověka). Téma lásky k bližnímu je taktéž náplní **třetího ročníku** (kapitola 3.3 Pozvání k hostině), kde se pomocí příběhů hostiny u Zachea, uzdravení nemocného či příběhu o marnotratném synovi učí děti uvědomit si své svědomí, které pomáhá udržet správný vztah nejen s Bohem ale i s ostatními lidmi¹⁸⁵. Ačkoliv není v této kapitole problematika vztahu člověka k ochraně přírody explicitně uvedena, bylo by vhodné ji zmínit při formování svědomí jako další krok v budování správných vztahů – s Bohem, s ostatními lidmi, k přírodě. Vztah k Bohu a bližnímu je náplní několika kapitol v **sedmém ročníku**: 7.3 Vidět bližního/Jeho světlo vstupuje do světa a 7.4 Žít spolu, žít s Bohem a 7.5 Cesta bezbranného¹⁸⁶. Přestože jsou tyto kapitoly zaměřeny na člověka, je zde možnost rozšířit vztah člověka k člověku o vztah člověka k ostatním organismům.

6.2.2.3. Téma společenství

Na budování společenství a jeho význam k vytváření lepšího světa je zaměřena větší část **šestého ročníku**, kdy je nejprve na příbězích Davida a Goliáše, Davida a Jonatana

¹⁸³ Srov. tamtéž, str. 118.

¹⁸⁴ Srov. tamtéž, str. 158-164.

¹⁸⁵ Srov. tamtéž, str. 52-53.

¹⁸⁶ Srov. tamtéž, str. 120-126.

či Šalamouna ukázáno přátelství Boha s člověkem¹⁸⁷. Na tyto kapitoly navazuje pochopení významu životních pravidel pro utváření společnosti na základě lásky k Bohu a bližnímu, ze kterých vychází i křesťanská etika (kapitola 6.3 Učit se dívat novými očima¹⁸⁸). Tato společnost je přitom velmi různorodá, což je demonstrováno na „společenství u jeslí“. V osnovách je tato různorodost uvedena pouze v rámci lidstva, ale u jeslí byli přítomni i zvířata, na které by se při formování společnosti nemělo zapomínat. Osmá kapitola (6.8 Žít s nadšením) je zaměřena na angažovanost v rozvoji společnosti v síle Ducha svatého, i když existuje rozpor mezi úsilím křesťanů a současným stavem světa¹⁸⁹. Při výchově k angažovanosti se nabízí neopakovatelná příležitost pro probuzení nadšení a nebojácnosti při prosazování křesťanských hodnot, mezi něž rozhodně patří i řešení environmentálních problémů dnešního světa.

Výchova k angažovanosti při tvorbě důstojného života na zemi je součástí i **sedmého ročníku**, konkrétně kapitoly 7.7 Sílit ve víře/Touha po lepším světě¹⁹⁰.

Na aktivní vytváření lepšího světa je zaměřen **osmý ročník** Utvářet život. Hledání cesty o co v životě usilovat, je náplní první kapitoly 8.1 V zrcadle/Pohledy vzhůru/Nový pohled, která směřuje k pochopení světa jako místa, v němž se zjevuje Bůh, učí se následovat Ježíše a rozpoznávat v tomto světě Boží království¹⁹¹. K odpovědnému rozhodování a jednání jsou žáci vedeni v následující kapitole 8.2 Vnitřní kompas, kde dochází k formaci svědomí a rozvoji odpovědnosti¹⁹². Na tuto formaci navazuje kapitola 8.3 Budoucnost již začala, v níž jsou žáci opět motivováni a vedeni k angažovanosti v nasazení za lepší svět v příslibu Božího království, které na zemi přítomné avšak není naplněné. Formování odpovědného přístupu k životu je dále rozebíráno v kapitolách 8.4 Společný život s Bohem¹⁹³. 8.5 Obklopení láskou¹⁹⁴ a zejména v 8.6 Přijmout zodpovědnost¹⁹⁵ za rozhodnutí, rodinu, za život. Žáci jsou zde taktéž vedeni k sociálnímu citění. Toto vše směřuje opět k výzvě, aby byli žáci

¹⁸⁷ Srov. tamtéž, str. 100-101.

¹⁸⁸ Srov. tamtéž, str. 101-104.

¹⁸⁹ Srov. tamtéž, str. 111-113.

¹⁹⁰ Srov. tamtéž, str. 127-129.

¹⁹¹ Srov. tamtéž, str. 130-135.

¹⁹² Srov. tamtéž, str. 135-136.

¹⁹³ Srov. tamtéž, str. 138-142.

¹⁹⁴ Srov. tamtéž, str. 142-143.

¹⁹⁵ Srov. tamtéž, str. 144-146.

angažování pro zpřítomňování Božího království všude ve světě, i když k jeho dovršení dojde až v nebi (kapitola 8.7 Důvěřovat v budoucnost)¹⁹⁶.

Konfrontace křesťanských ideálů se současným stavem společnosti je náplní **devátého ročníku**, ve kterém jsou již žáci zralou osobností, která je schopna otevřít se druhým, vzájemně se sdílet, vypořádat se s bolestí, být schopna vstupovat do života na základě důvěry v Boha a uchovat si svou víru i v kontaktu s ostatními náboženstvími (kapitoly 9.1 Před otevřenými dveřmi, 9.2 Lidé hledají Boha)¹⁹⁷.

6.2.3. Shrnutí

Na základě podrobnější analýzy osnov se ukázalo, že environmentální problematika je zde zahrnuta poměrně rozsáhle, tématu je zde věnována pozornost od prvních ročníků základní školy, což je pro vytváření správného postoje velmi významné. Závisí však na možnostech a schopnostech samotných pedagogů, jak s těmito tématy naloží. Tato analýza taktéž ukazuje, že je vhodné se více zaměřit na další vzdělávání náboženských pedagogů, katechetů i rodičů.

¹⁹⁶ Srov. tamtéž, str. 147.

¹⁹⁷ Srov. tamtéž, str. 148-153.

7. Porovnání osnov environmentální výchovy a osnov náboženské výuky

Jak je vidět z předchozích kapitol, témata environmentální výchovy se objevují jak v osnovách náboženské výchovy z roku 1995, tak i v osnovách z roku 2004. Rozsahem však jsou více zastoupeny v osnovách z roku 2004, které vychází a zároveň i směřují více k životní praxi a konkrétním lidským zkušenostem. Na základní škole je možné environmentální výuku začlenit do nejrůznějšího spektra předmětů i ročníků či ji pojmut jako samostatný předmět. Konkrétní forma a rozsah environmentální výchovy tak zůstává v gesci každé školy, která je upravuje v rámci svého školního vzdělávacího programu. Z tohoto důvodu není možné přesně určit, jaké by měli mít znalosti o environmentální problematice žáci konkrétního ročníku. Nicméně je možné uvést, že po absolvování jednotlivých vzdělávacích oblastí by žáci měli mít velmi podobný rozsah povědomí o environmentálních problémech současného světa a nutnosti je řešit. V současné době dochází k absolvování jednotlivých vzdělávacích oblastí vždy s koncem prvního, respektive druhého stupně základní školy.

První uzavřený okruh je absolvování 1. stupně základní školy (vzdělávací oblast Člověk a jeho svět), který vede k vnímavosti k okolnímu světu, ke vztahům ve společnosti, učí všímavosti ke kráse přírody a přemýšlivosti o pozorovaných jevech. K obdobným cílům směřuje i environmentální výchova v ekocentrech a střediscích environmentální výchovy. **Na tuto náplň environmentální výchovy velmi dobře navazují osnovy náboženské výchovy z roku 2004, které taktéž na prvním stupni vedou k rozvoji vnímavosti k přírodě, společnosti, lidským vztahům a k životu.** Žáci by měli být vedeni k rozpoznávání environmentálních problémů ve svém okolí a motivováni k jejich řešení, což vede k mnohem hlubšímu uvědomění si problematiky, než kdyby byly tyto poznatky pouze teoretické. Zároveň zdůvodnění nutnosti zabývat se řešením environmentálních problémů na základě křesťanských hodnot vede k hlubšímu upevnění zodpovědného přístupu k životnímu prostředí. U osnov z roku 1995 není problematika životního prostředí přímo zahrnuta, nicméně i zde by měli být žáci vedeni k všímavosti k okolní přírodě a bylo by zde možné environmentální problematiku zahrnout.

Na druhém stupni je environmentální výchova realizována opět buď v ekocentrech či střediscích ekologické výchovy nebo je vyučována přímo na škole jako samostatný

předmět či začleněna do vzdělávacích oblastí Člověk a příroda, Člověk a společnost, Člověk a zdraví, Člověk a svět práce, okrajově také Informační a komunikační technologie, Umění a kultura. Vzhledem k rozsahu výuky všech předmětů bývá environmentální výchova velmi často rozdrobena do jednotlivých předmětů. Z tohoto důvodu je environmentální výchova zaměřena především na naukovou stránku daného konkrétního předmětu, tj. jaké jsou problémy, co je způsobuje a jak je lze řešit. Pokud se při výuce klade otázka proč se vůbec environmentální problematikou zabývat, tak bývá odpověď hledaná spíše na základě materialistických faktů. Často je v této souvislosti zmiňována nutnost trvale udržitelného rozvoje a zachování půdy, vody či nerostných surovin pro další generace, popřípadě potenciální využití rostlin pro léčebné účely v budoucnosti na základě nových vědeckých poznatků. Nutnost ochrany přírody jako takové (druhů, biotopů, krajiny) bývá většinou probírána pouze ve vztahu k chráněným územím. S informací, že by příroda mohla mít hodnotu sama o sobě bez ohledu na využití člověkem, se děti na základní škole obvykle nesečkají (výjimku tvoří některá ekocentra a centra ekologické výchovy, která ukazují význam ohleduplného zacházení s přírodou i z pohledu ostatních organismů). **Z tohoto důvodu je velmi významné prolínání RVP ZP a osnov náboženské výuky, které přinesou žákům odpověď na otázku, proč je nutné být k přírodě ohleduplný, aniž by byla tato nutnost zdůvodněna potřebami člověka.** Paralelní probírání environmentálních témat v rámci výuky náboženství dále koriguje transcendentní hodnotu přírody, kterou mnozí žáci podvědomě cítí. Zároveň jim umožní uvědomit si postavení člověka v rámci přírody a tím jim umožňuje správně pochopit jejich vnitřní předporozumění aniž by byli vedeni k biocentrismu.

8. Praktické začleňování environmentální výchovy do výuky náboženství

Jak vyplývá z výše uvedených informací, prolínání environmentální výchovy v RVP a v osnovách náboženské výchovy je výrazné, jednotlivá témata se vzájemně doplňují a žáci by měli získat v průběhu školní docházky odpovědný přístup ve vztahu k životnímu prostředí a měli by být angažováni při řešení environmentálních problémů jak na úrovni místní obce, tak na úrovni globální.

Přesto je ale povědomí o pozitivním vztahu k životnímu prostředí a nutnosti řešit environmentální problémy mezi křesťany stále spíše výjimkou, většina z křesťanů má k ochraně životního prostředí laxní či negativní přístup¹⁹⁸. Důvodů pro toto špatné vnímání může být několik.

- Jednou z příčin může být to, že oboje osnovy jsou pouze doporučující materiál a jednotliví vyučující nemusí témata dotýkající se environmentální výchovy zařadit, popřípadě se v nich zaměří pouze na teologickou stránku problematiky a neupozorní na souvislost se současnými problémy.
- Druhou příčinou může být to, že ačkoliv je environmentální problematika do výuky zahrnuta, tak konkrétní vyučující či dokonce farnost se podle těchto rad neřídí. Žáci potom nabývají dojmu, že se sice o environmentální problematice učí ve škole, v náboženství, slyší o ní v médiích, ale jich se vlastně netýká („Proč bych měl třídít odpad, když to nedělá ani pan učitel či pan farář“).
- Třetí příčinou může být přežívající podvědomí mezi lidmi, že člověk je vlastně pánem přírody, který má nad ní vládnout a podmanit si ji.
- To doplňuje i čtvrtá příčina, kterou je obecné nastavení konzumní společnosti, která se odmítá jakkoliv uskromnit („Přeci nebudu mít doma více košů a pak s nimi nebudu obcházet sídliště, že?“) a časté informace v médiích či publikace, které environmentální globální problémy popírají.

¹⁹⁸ Srov. např. PLÍHAL, Václav. P. Matuš Kocian: v otázkách ekologie nám opět ujíždí vlak. Signály: Krása stvoření [online].

- Další příčinou může být i považování prosazování odpovědného přístupu k životnímu prostředí za „novodobé náboženství“ či zneužívání tohoto přístupu za účelem finančního zisku (např. výstavba solárních elektráren na územích s vysokou biodiverzitou).

Rozlišení jednotlivých příčin je poměrně obtížné, protože obvykle jich bude platit několik zároveň. Člověk, který zastává názor, že environmentální problémy neexistují, bude nejspíše tyto problémy ignorovat i při výuce a vyhledávat jak teologické, tak i laické podklady pro svou tezi. Přesto je vhodné se jednotlivými příčinami zabývat a pokusit se je odlišit. Z tohoto důvodu byl vytvořen dotazník, který byl distribuován jednotlivým katechetům a kněžím.

9. Výzkumná kvantitativní sonda

Pro zjištění, do jaké míry jsou environmentální témata začleňována do výuky náboženství, zda si jsou vyučující vědomi, že tato témata existují a do jaké míry oni sami vedou život ohleduplný k životnímu prostředí a aktivně se angažují při řešení environmentálních problémů, byla realizována dotazníková výzkumná sonda přes webovou stránku Survio.cz.

9.1. Dotazník

Otázky v dotazníku jsou rozděleny do šesti hlavních okruhů:

1) První soubor otázek je zaměřen na názor vyučujících na zahrnutí environmentální výchovy do výuky náboženství (zda vůbec zahrnovat do výuky, do jaké míry ji zahrnovat). Dále se v této části dotazníku zjišťuje, zda příčinou případného nezahrnutí environmentální výchovy může být nedostatek pracovních materiálů a zda je zde souvislost s (ne)používáním jednotlivých učebních osnov.

2) Ve druhém souboru otázek se zjišťuje, do jaké míry jsou vyučující náboženství osobně angažováni na poli ochrany přírody a jaké je jejich povědomí o křesťanských organizacích zabývajících se touto problematikou.

3) Poslední okruh otázek slouží k rozdělení respondentů do jednotlivých skupin a hledání, zda jsou určité skupiny k environmentální problematice otevřenější.

Většina otázek jsou otázky uzavřené, jsou však obsaženy i otázky otevřené. Uzavřené otázky nabízejí konkrétní odpovědi, u některých otázek je zařazeno též škálování.

9.2. Jednotlivé části dotazníku a jejich zdůvodnění

A Zahrnutí environmentální výchovy do výuky náboženství

V tomto souboru otázek se zjišťuje, jaký je vlastní názor vyučujících na zahrnutí EV do výuky náboženství, zda ji zahrnují, do jaké míry je podle nich při výuce vyvážen poměr výuky náboženství, zda mají k dispozici dostatek materiálů týkajících se začlenění environmentální výchovy do výuky náboženství a zda využívají osnov pro výuku náboženství, kde je pro začlenění environmentální výchovy dostatek prostoru.

1. Upozorňujete při výuce náboženství či při jiných příležitostech mládež na vztah křesťanství a ochrany životního prostředí?

Formování víry člověka neprobíhá pouze při výuce náboženství, ale skupiny pořádají rozmanité výlety, tábory, společné dovolené, na nichž je také mnoho příležitostí upozornit studenty na chování křesťanů v přírodě.

- a) Ano, ale pouze mimo výuku náboženství
- b) Ano, ale pouze při výuce náboženství
- c) Ano, při výuce náboženství i při jiných příležitostech
- d) Ne

2. Pokud jste v předchozí otázce odpověděl/a ano, můžete rozvést, jak konkrétně upozorňujete na vztah křesťanství a ochrany životního prostředí? Pokud ne, můžete zdůvodnit proč?

Tato otázka je otevřená a má dát prostor vyučujícím k tomu, aby mohli rozvést jejich praxi se vztahem křesťanů k přírodě či zdůvodnit, proč na tento vztah neupozorňují.

3. Myslíte si, že je vhodné dbát na problematiku ochrany životního prostředí při výuce náboženství či do výuky náboženství problematika ochrany životního prostředí nepatří?

Cílem této otázky je přímo zjistit názor vyučujících, zda cítí, že by měla být EV při výuce náboženství zmiňována či nikoliv.

- a) Je vhodné zahrnovat problematiku ochrany životního prostředí do výuky náboženství
- b) Problematika ochrany životního prostředí do výuky náboženství nepatří

4. Do jaké míry je podle Vás při výuce vyvážen poměr výuky náboženství a problematiky životního prostředí?

Tato otázka by měla stanovit, jak si vyučující myslí, že je vyvážena výuka náboženství a environmentální výchovy.

- a) Problematika ochrany životního prostředí je při výuce náboženství zmiňována nedostatečně, měla by být zahrnuta více.
- b) Problematika ochrany životního prostředí je zmiňována ve vhodném poměru k výuce náboženství
- c) Někdy mám pocit, že učím spíše ochranu životního prostředí než náboženství
- d) Problematiku životního prostředí nevyučuji.

5. Myslíte si, že je k dispozici dostatek pracovních materiálů propojujících ochranu životního prostředí a výuku náboženství?

Jedním z důvodů, proč se environmentální výchova v rámci výuky náboženství nezmiňuje, může být nedostatek pracovních materiálů.

- a) Nedostatek materiálů je důvodem, proč vztah křesťanů k životnímu prostředí nezahrnuji do výuky náboženství.
- b) Materiály k dispozici jsou v dostatečné míře a aktivně jich využívám.
- c) Materiály si připravuji sám/sama.
- d) Materiály jsou k dispozici v dostatečné míře, ale do výuky náboženství vztah křesťanů k životnímu prostředí nezahrnuji.
- e) Materiály k dispozici nejsou, ale i kdyby byly, tak bych jich nevyužil/a

6. Držíte se při výuce náboženství standardních osnov či si vytváříte vlastní plány?

Dalším důvodem, absence EV v rámci vyučování může být vytvoření učebního plánu, který s EV nepočítá. Zatímco nové osnovy nabízí mnoho možností k zakomponování EV do učebních plánů, u osnov původních je těchto možností mnohem méně. Navíc někteří katecheté využívají osnov pouze částečně a učební plány si stanovují podle své zkušenosti.

- a) Při výuce se držím Osnov náboženské výchovy pro ZŠ z roku 1996.
- b) Při výuce se držím Osnov k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy z roku 2004 (autoři Muroňová E., Muchová L.).
- c) Při výuce náboženství se držím osnov z roku 1996, ale zařazuji i vlastní plány.
- d) Při výuce náboženství se držím osnov z roku 2004, ale zařazuji i vlastní plány.
- e) Při výuce náboženství se osnov nedržím, vytvářím si vlastní plány.

B Angažovanost křesťanů při řešení environmentálních problémů

Dalším faktorem, který může ovlivnit zahrnutí či nezahrnutí EV do výuky náboženství je osobní názor vyučujících na míru angažovanosti křesťanů na řešení současné ekologické krize. Názory současných teologů již ukazují, že křesťané by měli být při řešení environmentálních problémů aktivní. Nicméně jedná se o teoretický názor, který, ačkoliv je sdílený mnoha vyučujícími, může být zcela odlišný od jejich každodenní životní praxe. Z tohoto důvodu se v tomto souboru otázek zkoumá jak teoretická představa, tak i praktický přístup a znalosti vyučujících týkající se environmentální

problematiky. Aktivní zapojení vyučujících může vést k aktivnějšímu zapojení i jejich studentů, zatímco teoretický výklad bez názorného příkladu povede k opačné situaci.

7. Jaká je vaše představa o zapojení křesťanů do řešení současných ekologických problémů?

V této otázce se dotazuje na teoretické znalosti o tom, do jaké míry a proč by se křesťané měli podílet na řešení environmentálních problémů.

- a) Současné ekologické problémy jsou způsobeny konzumním stylem společnosti, a tudíž by se jejich řešením měla zabývat spíše tato společnost než křesťané.
- b) Na řešení ekologických problémů by se měli křesťané podílet ve stejné míře jako ostatní občané.
- c) Křesťané by měli být při řešení ekologických problémů aktivnější než ostatní občané, protože je ohroženo celé Boží stvoření.
- d) Člověk jedná podle Božího příkazu "Plodte a množte se, naplňte zemi a podmaňte si ji" (Gn 1,26) a současný stav přírody odpovídá tomuto vzájemnému vztahu člověk-příroda. Křesťané se proto angažovat při řešení problémů nemusí.

8. Ve své domácnosti

Odpovědi na tuto otázku ukazují, jak vypadá každodenní praxe každého vyučujícího, zda a do jaké míry se chovají šetrně k životnímu prostředí.

	vždy	často	výjimečně	nikdy
Třídíte běžný odpad (sklo, papír, plasty)?				
Šetříte vodou?				
Šetříte energiemi?				
Zohledňujete při výběru výrobku jeho šetrnost k životnímu prostředí?				
Nakupujete biopotraviny?				
Omezujete jízdu autem?				

9. Podílíte se na aktivitách týkajících se ochrany životního prostředí (je možno vybrat více odpovědí)

Cílem této otázky je zjistit, zda se vyučující podílí na řešení environmentálních problémů i jinými (veřejnými) aktivitami, které jsou organizovány různými společnostmi.

- a) Jsem členem sdružení či hnutí zabývajících se ochranou životního prostředí (např. ČSOP¹⁹⁹).
- b) Účastním se aktivně brigád, obnovy zeleně...
- c) Finančně podporuji sdružení či hnutí zabývajících se ochranou životního prostředí.
- d) Nepodílím se na žádných aktivitách týkajících se ochrany životního prostředí.

10. Setkal/a jste se již s těmito organizacemi?

Tato otázka hledá odpovědi na povědomí o existujících křesťanských organizacích, které zabývají environmentální problematikou.

	Nikdy jsem o ni neslyšel/a	Slyšel/a jsem o ni, ale víc jsem se nezajímal/a	Znám ji a sleduji jejich internetové stránky	Znám ji a aktivně se zapojuji do jejich aktivit
A Rocha				
ECEN ²⁰⁰				
Česká křesťanská environmentální síť				
Ekologická sekce ČKA ²⁰¹				

¹⁹⁹ Český svaz ochránců přírody.

²⁰⁰ European Christian Environmental Network.

²⁰¹ Česká křesťanská akademie.

C Osobní údaje

Tento soubor otázek bude sloužit k rozdělení respondentů do jednotlivých skupin při vyhodnocování dotazníku a hledání, zda určité skupiny či diecéze jsou k environmentální problematice otevřenější, zatímco jiné ji potlačují.

11. Jste duchovní, katechetka či katecheta?
 - a) duchovní
 - b) katechetka
 - c) katecheta

12. Žijete na vesnici, městysy, ve městě či velkoměstě?
 - d) vesnice
 - e) městys
 - f) město
 - g) velkoměsto

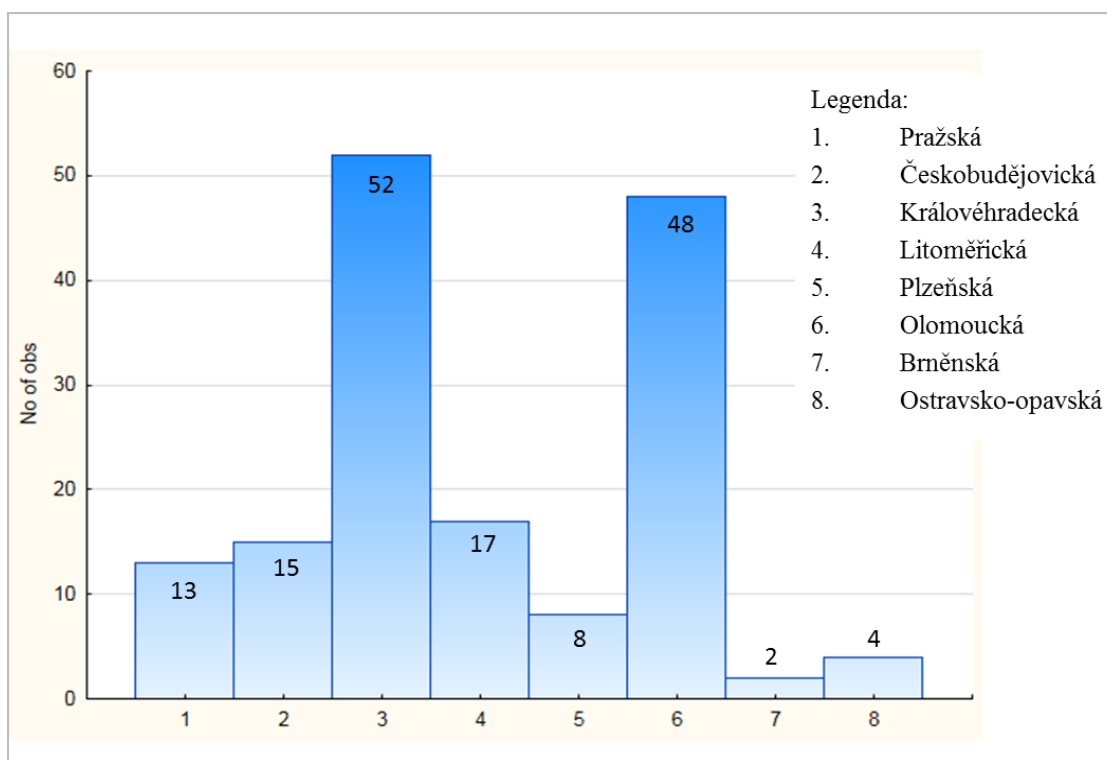
13. V jaké diecézi působíte?
 - h) pražská
 - i) českobudějovická
 - j) královéhradecká
 - k) litoměřická
 - l) plzeňská
 - m) olomoucká
 - n) brněnská
 - o) ostravsko-opavská

9.3. Výběr respondentů a návratnost dotazníku

Dotazník byl distribuován v několika kolech v rozmezí 3 týdnů. Nejprve byl rozeslán s průvodním emailem jednotlivým katechetickým střediskům v rámci ČR, následně na sekretariáty jednotlivých biskupství, dále byl dotazník šířen prostřednictvím známých lidí, kteří se na výuce náboženství podílejí.

Návratnost dotazníku byla přímo závislá na úspěšnosti distribuce. Ta byla mezi jednotlivými diecézemi odlišná.

Počet obdržených odpovědí k určitému datu prezentuje graf č. 1.

Graf 1. Počet odpovědí na dotazník obdržených od vyučujících z jednotlivých diecézí.

Návratnost dotazníku byla ovlivněna neochotou k vyplňování studentských dotazníků, jakož i samotným (ne)zájem o environmentální problematiku. Na dotazník odpovídali spíše lidé, kteří mají pozitivní vztah k životnímu prostředí. Lidé, kteří se environmentálními problémy nezabývají, dotazník s největší pravděpodobností nevyplnili. Tomu nasvědčuje i to, že elektronický dotazník vyplnilo 48,6% respondentů, kteří dotazník otevřeli ve webovém prohlížeči.

9.4. Analýza dat

Získaná data byla zpracována pomocí základních statistických metod²⁰².

Zpracování kategoriálních proměnných

Odpovědi na jednotlivé otázky (kategoriální proměnné) byly analyzovány pomocí porovnávání skutečných a očekávaných počtů odpovědí (CHI² test²⁰³). Na základě počtu odpovědí na konkrétní otázky a počtu odpovědí v rámci jednotlivých skupin byl spočten pomocí pravděpodobností očekávaný počet konkrétních odpovědí u daných skupin. Tento očekávaný počet byl poté v programu Excel porovnán pomocí CHI² testu se skutečným počtem odpovědí. Na základě spočtené p hodnoty²⁰⁴ pak bylo určeno, zda se jednotlivé skupiny odlišují mezi jednotlivými odpověďmi.

Zpracování numerických proměnných

U numerických proměnných (dotazníkové otázky 8, 9, 10 – viz dále) byla analýza provedena pomocí jednocestné ANOVY, kde numerická hodnota byla závislá proměnná a kategoriální proměnná byla faktor. Vzhledem k tomu, že tento test vyžaduje dostatečný počet opakování, bylo nutné vyloučit diecéze, kde bylo méně než 6 odpovědí. Nízký počet odpovědí ze skupiny kněží byl vyřešen tak, že tato skupina byla pro potřebu analýzy sloučena se skupinou katecheté.

Analýza jak kategoriálních, tak i numerických dat neukázala žádné prokazatelné rozdíly mezi jednotlivými diecézemi, mezi jednotlivými skupinami respondentů (kněz, katecheta, katechetka) ani mezi jejich sídlem (vesnice – velkoměsto).

²⁰² Srov. LEPŠ, Jan. Biostatistika. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1996.

²⁰³ chí kvadrát test.

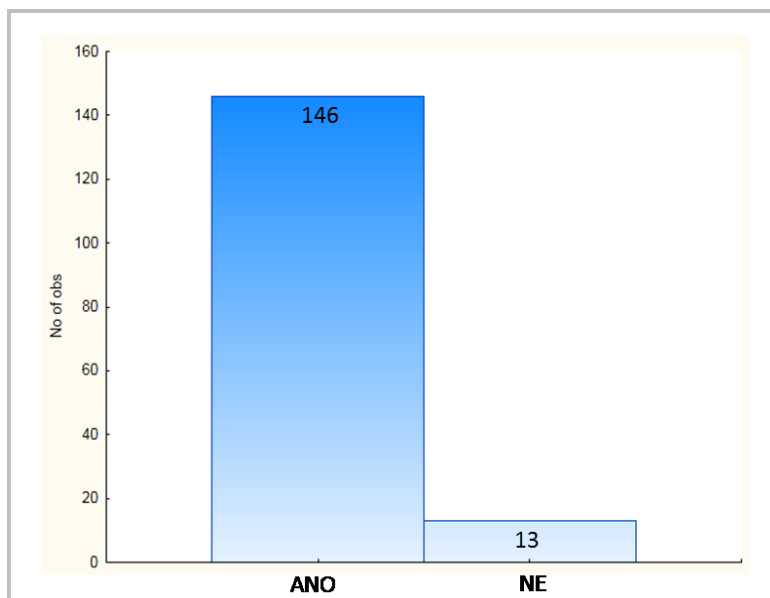
²⁰⁴ p hodnota - určuje, na jaké hladině významnosti je možné zamítnout hypotézu, že oba použité modely jsou rovnocenné. Porovnává se s předem stanoveným číslem (nejobvykleji s 0,05) a je-li menší, rovnocennost modelů se zamítne. Rozdíly mezi jednotlivými faktory jsou tedy průkazné.

9.5. Vyhodnocení dotazníkového šetření

Při vyhodnocování jednotlivých odpovědí jsem analyzovala rozdíly v odpovědích u všech otázek, nicméně v bakalářské práci prezentuji pouze výsledky s průkaznými rozdíly, které přinesly zajímavé poznatky.

9.5.1. Zahrnutí environmentální výchovy do výuky náboženství

Převážná většina respondentů se domnívá, že je vhodné zahrnovat environmentální výchovu do výuky náboženství (graf 2) a převážná většina z nich na environmentální problematiku upozorňuje při různých příležitostech (132 respondentů), pouze při výuce náboženství (2 respondenti) či pouze mimo výuku náboženství (8 respondentů). Přestože někteří respondenti odpověděli, že environmentální problematiku do výuky náboženství nezahrnují a ani nepovažují za vhodné ji zahrnovat, v poznámce uvádí, že se jedná o významné téma (člověk jako správce stvoření, páté přikázání), dotýkají se ho pouze okrajově a téma nechávají především na škole. Pouze ojediněle se vyskytl názor, že se jedná o naprostou zbytečnost.

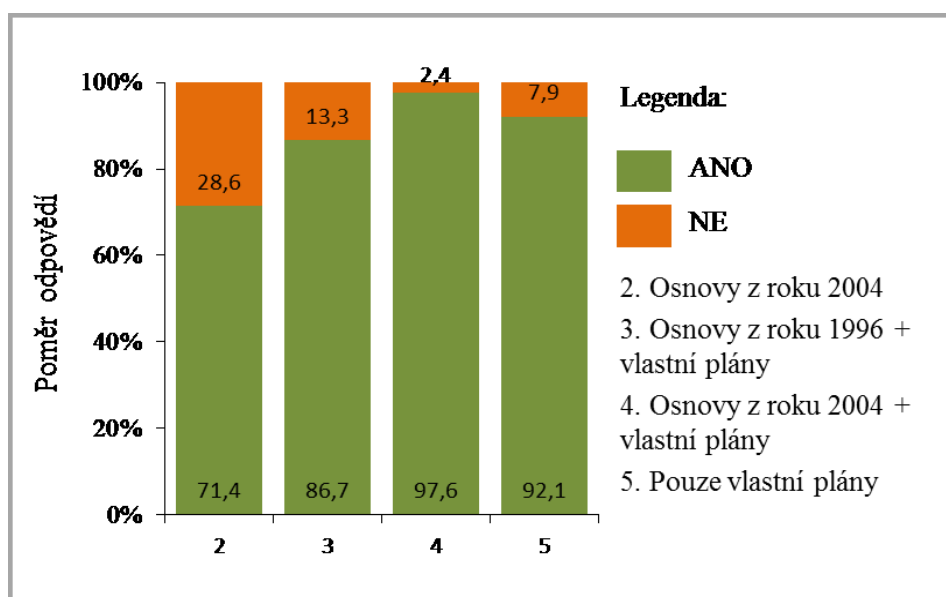

Graf 2. Počet odpovědí na otázku 3, zda považujete za vhodné zahrnovat environmentální problematiku do výuky náboženství.

Zajímavé srovnání poskytly odpovědi týkající se učebních osnov (otázka 6) a materiálů (otázka 5). V současné době si převážná většina respondentů vytváří vlastní plány na základě učebních osnov z roku 2004 (85 respondentů), popřípadě si vytváří

vlastní plány bez ohledu na doporučené osnovy (35 respondentů). Zároveň si naprostá většina respondentů vytváří vlastní pracovní materiály (104 respondentů).

Velmi zajímavé výsledky přineslo porovnání učebních osnov (otázka 6) a názoru na začlenění environmentální výchovy (otázka 3). Jak je vidět z grafu 3, prokazatelně vyšší zastoupení názoru, že environmentální výchovu není vhodné zahrnovat do náboženské výchovy, měli respondenti, kteří vycházejí pouze z připravených osnov a nezahrnují vlastní plány ($p=0.001^{205}$). Tito respondenti zároveň prokazatelně častěji uváděli, že by případné materiály týkající se environmentální výchovy nevyužili či jich ani nyní nevyužívají ($p<0.001^{206}$). Naopak, nejvyšší podíl názoru, že je vhodné environmentální výchovu do výuky náboženství začleňovat, měli aktivní vyučující, kteří si na základě učebních osnov z roku 2004 vytvářeli vlastní plány a zároveň si připravovali i své materiály. V poznámkách však poměrně velké množství respondentů z obou skupin uvádělo, že je velmi obtížné vtěsnat do jedné vyučující hodiny i základní tematický obsah, takže se zaměřují spíše na nauku teologické problematiky než na řešení konkrétních životních situací.

Graf 3. Poměrné zastoupení odpovědí ANO a NE na otázku, zda respondenti považují za vhodné začleňovat environmentální problematiku do náboženské výchovy (otázka 3) podle odpovědí týkajících se učebních osnov či plánů (otázka 6).

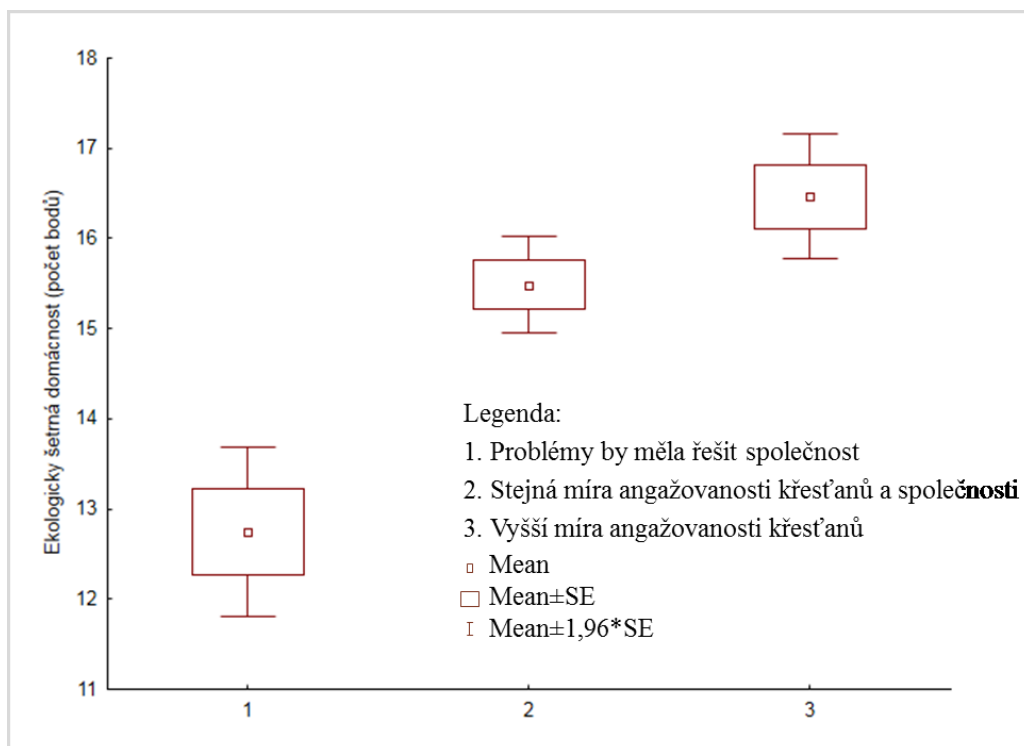
²⁰⁵ Pravděpodobnost zamítnutí nulové hypotézy je rovna 0,001. V tomto případě se tedy jedná o velmi průkazné rozdíly.

²⁰⁶ V tomto případě jsou výsledky ještě více průkazné, protože p hodnota je menší než 0.001.

9.5.2. Angažovanost křesťanů při řešení environmentálních problémů

Obecný názor na míru angažovanosti křesťanů při řešení environmentálních problémů (otázka 7) byl velmi potěšující. Většina respondentů (101) se domnívá, že křesťané by se měli podílet na řešení těchto problémů ve stejné míře jako ostatní členové společnosti či by měli být dokonce ještě aktivnější (54 respondentů). Pouze 4 respondenti se domnívají, že řešení environmentálních problémů se týká především společnosti než křesťanů. Tento výsledek je ale nejspíše ovlivněn i tím, že respondenti, které environmentální problematika nezajímá, dotazník nevyplnili.

Tento teoretický názor byl poté v následujících otázkách ověřen na aktivitách a znalostech konkrétního respondenta. V první otázce z této série bylo hodnoceno ekologické chování respondenta v domácnosti/farnosti (otázka 8, ekologicky šetrná domácnost - např. zda třídí odpad vždy, často, výjimečně, nikdy). Za každou odpověď byl v rámci vyhodnocení udělen konkrétní počet bodů – za odpověď vždy 4 body, za odpověď nikdy 1 bod. Celkově tedy respondenti mohli získat 24 bodů (ideální ekologicky šetrné hospodaření v domácnosti) až 6 bodů (domácnost/farnost se ekologicky šetrně nechová). Jak je patrné z grafu 4, nejvyšší počet bodů, tj. ekologicky šetrná domácnost, získali prokazatelně respondenti, kteří se zároveň domnívají, že křesťané by měli být při řešení environmentálních problémů angažovanější než společnost. Na druhou stranu, průkazně nejnižší počet bodů získali respondenti, kteří se domnívají, že řešení environmentálních problémů je záležitostí společnosti.

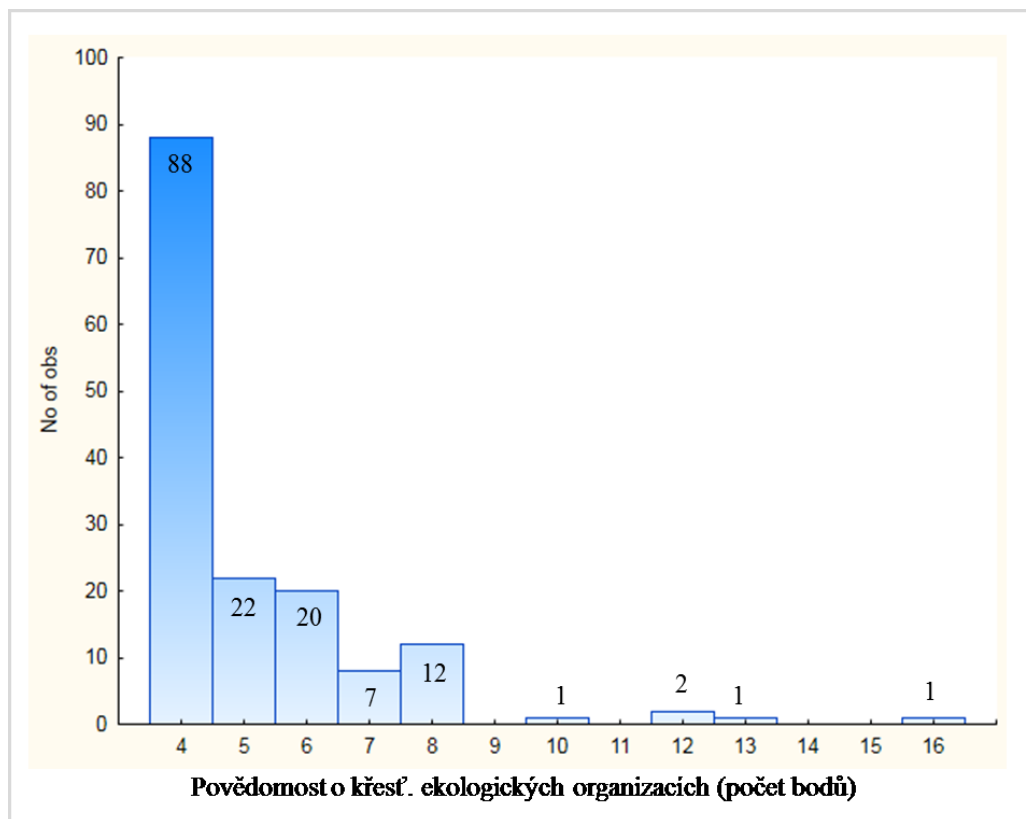
Graf 4. Počet bodů získaných za ekologicky šetrný přístup v domácnosti/farnosti (otázka 8) v závislosti na názoru, zda a do jaké míry by se měli křesťané angažovat na řešení environmentálních problémů (otázka 7), $p=0.008$, $df=156$, $F=4,98^{207}$. Vyšší počet bodů znamená více ekologicky šetrnou domácnost.

Míra angažovanosti jednotlivých respondentů na organizovaných akcích týkajících se ochrany životního prostředí (otázka 10) taktéž přinesla zjištění, že nejvíce aktivní jsou respondenti, kteří se zároveň domnívají, že by křesťané měli být aktivnější ($p=0.04$).

U otázky 11 týkající se povědomí o existenci českých i mezinárodních křesťanských organizací (A ROCHA, ECEN, Česká křesťanská environmentální síť, ČKA) bylo taktéž provedeno bodové ohodnocení odpovědí. Za odpověď nikdy jsem o ni neslyšel/a obdržel respondent 1 bod, za odpověď slyšel/a jsem o ni, ale víc jsem se nezajímal/a obdržel 2 body, Znáám ji a sleduji jejich internetové stránky 3 body a v případě aktivního zapojení získal 4 body. Nejvyšší počet bodů (tj. nejvyšší povědomí) tedy byly 4 body, nejnižší počet bodů (neznalost) byl 16 bodů. Jak je vidět z grafu 5, mezi jednotlivými

²⁰⁷ Df – počet stupňů volnosti, rozdíl počtu dat a testovaných parametrů, F -hodnota testového kritéria, které porovnává dvojici modelů, Mean – průměrný počet, SE – standart error of the mean, střední chyba průměru.

vyučujícími existuje velmi nízké povědomí o existenci křesťanských organizací, které se zabývají environmentální problematikou ve vztahu ke křesťanským hodnotám.

Graf 5. Počet bodů dosažených na základě znalostí či zapojování se do aktivit křesťanských environmentálních organizací (otázka 11). Vyšší počet bodů znamená vyšší povědomost o těchto organizacích a vyšší zapojenost do jejich aktivit.

9.6. Závěry dotazníkového šetření

Dotazníkové šetření bylo sice menšího rozsahu a jeho výsledky jsou do jisté míry ovlivněny tím, že dotazník vyplňovali spíše lidé, kterým je dané téma blízké, nicméně i tak přineslo několik zajímavých zjištění:

- V první řadě ukázalo, že naprostá většina respondentů shledává zakomponování environmentální problematiky do souvislosti s křesťanskými hodnotami jak velmi vhodné, nicméně jsou velmi limitováni délkou učební hodiny.
- Zároveň se ukázalo, že nejvíce nakloněni environmentální problematice jsou respondenti, kteří se na výuku aktivně připravují (vlastní osnovy, materiály) bez ohledu na to, zda se drží doporučených osnov či nikoliv.
- Velká část respondentů se zároveň snaží působit svým osobním příkladem.

- Velmi překvapující však bylo téměř žádné povědomí o křesťanských organizacích, které se zabývají environmentálními otázkami, včetně ekologické sekce ČKA.

Jak je tedy patrné z dotazníkového šetření, vyučující se snaží aktivně působit na povědomí žáků o nutnosti aktivně se podílet na řešení environmentálních problémů, nicméně toto jejich působení vychází spíše z jejich vlastních aktivit, než ze znalosti organizací či materiálů, které by jim mohly být nápomocny.

Závěr

V bakalářské práci jsem se zaměřila na možnosti začlenění environmentální problematiky do výuky náboženství na základě přírodovědecko-filosofické a teologické reflexe a na základě porovnání rámcového vzdělávacího programu s osnovami náboženské výuky.

V první kapitole jsem poukázala na to, proč je vhodné se environmentální problematikou v rámci výuky náboženství zabývat. Konkrétně jsem popsala důvody vyplývající z vnitřní motivace k ochraně životního prostředí, z obecně malého povědomí o vztahu křesťanů k přírodě a malé informovanosti. Dalšími motivy byly rozvoj teologické kompetence dětí, nedostatek didaktických materiálů a nutnost dalšího vzdělávání náboženských pedagogů.

Ve druhé kapitole jsem provedla filosoficko-přírodovědnou reflexi vývoje vztahu člověka k přírodě od samých počátků lidstva až po současnost. Z této reflexe vyplynulo, že od počátků lidské civilizace přes starověk až do středověku se člověk považoval za součást světa, který měl pevný řád i pevnou sociální hierarchii. Člověk shlížel ke světu, který ho transcendoval, s pokorou a obdivem. Vyčlenění člověka z přírody přišlo až s novověkem, svět se stal pouhým jevištěm, pouhý zdroj surovin. Myšlenkové proudy směřující k ochraně životního prostředí se začaly objevovat až poměrně pozdě, v polovině 20. stol. Jak však vyplývá z reflexe, tento myšlenkový boom vedl ke vzniku širokého množství názorových skupin na vztah člověka k přírodě, v nichž je velmi obtížné se zorientovat a z nichž některé nejsou slučitelné s křesťanským pojetím člověka a světa.

Ve třetí kapitole jsem se zaměřila na pojetí člověka a jeho vztahu k přírodě z křesťanského pohledu. Člověka jsem zde popsala jako obraz Boží (v prvotním stavu, po pádu, v Kristu a v eschatologickém dovršení), jako ochránce Božího stvoření a jako Boží chrám. Na základě těchto charakteristik je patrné, že člověk má oproti ostatnímu stvoření výjimečné postavení, které však není chápáno ve smyslu nadřazenosti, ale ve smyslu zodpovědnosti za stvořený svět. Tato kapitola tedy ukázala, že člověk by měl na základě lásky k Bohu a ke svému bližnímu pečovat o životní prostředí jako moudrý správce a ochránce stvoření.

Ve čtvrté kapitole je popsán vztah křesťanů k životnímu prostředí jako komplexní teologický problém procházející všemi konfesemi. Současní církevní představitelé již nabádají lidstvo (společnost i konkrétního člověka), aby se k životnímu prostředí

chovalo jako odpovědný správce, přírodu nevykořisťovalo, ale naopak chránilo veškeré stvoření.

V páté kapitole jsem analyzovala status environmentální výchovy v rámci rámcového vzdělávacího programu pro základní školy. Environmentální výchova je zde zařazena jako průřezové téma, které si klade za cíl vést žáky k jednání v souladu s trvale udržitelným rozvojem, vede k odpovědnosti za udržení kvality životního prostředí a k úctě k životu ve všech jeho formách. Dále jsou žáci motivováni k tomu, aby u nich došlo ke zvnitřnění odpovědnému přístupu k životnímu prostředí. Začlenění environmentální výchovy do jednotlivých předmětů ale většinou vede k důrazu na naukovou stránku.

V šesté kapitole jsem podrobně analyzovala osnovy náboženské výchovy v Římskokatolické církvi z roku 1995 a z roku 2004 se zaměřením na vyhledávání témat s environmentální problematikou. Tato analýza ukázala, že environmentální problematika je zahrnuta více v osnovách z roku 2004, ale celkově se vyskytuje mnoho příležitostí, kam lze environmentální problematiku zahrnout v obou osnovách. Porovnáním osnov environmentální výchovy a osnov náboženské výuky v sedmé kapitole jsem ukázala, že lepší provázanost se nachází u osnov náboženské výuky z roku 2004, ve kterých se environmentální témata objevují na obou stupních školní docházky.

V osmé kapitole jsem poukázala na to, že přestože dochází k poměrně rozsáhlému prolínání osnov environmentální výchovy a osnov náboženské výuky, praktické začleňování je velmi pomalé. V této kapitole jsem se proto zaměřila na hledání možných příčin tohoto pomalého začleňování.

Tyto možné příčiny jsem poté ověřila pomocí elektronického dotazníku, který je popsán v osmé kapitole. Tento dotazník ukázal, že přestože většina katechetů považuje za velmi vhodné se environmentální problematikou zabývat, chybí jim odborné znalosti, což ukázalo i velmi nízké povědomí o křesťanských organizacích (i českých), které se environmentální problematikou zabývají a na jejichž stránkách lze nalézt mnoho podkladů a inspirací pro výuku náboženství. Z tohoto důvodu jsem uvedla v příloze 1 nejen charakteristiky, kontakty a internetové odkazy na tyto organizace, ale i odkazy na další internetové stránky či knihy, které se environmentální problematikou z pohledu křesťanů zabývají.

Seznam použitých zkratek

EVVO – Environmentální vzdělání, výchova a osvěta

RVP ZS – Rámcový vzdělávací program pro základní školy

Seznam literatury

BENEDIKT XVI. Caritas in veritate: Láska v pravdě : encyklika o integrálním lidském rozvoji v lásce a v pravdě z 29. června 2009. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, 109 s. ISBN 978-80-7195-414-9.

BIČ Miloš, Výklady ke starému zákonu, I.zákon, Praha: Kalich, 1991, 600 s., ISBN 80-7017-408-0

BROUKALOVÁ, Lenka a Miroslav NOVÁK. Cíle a indikátory pro environmentální vzdělávání, výchovu a osvětu v České republice. *Envigogika*. 2012-05-31, vol. 7, issue 1, s. -. DOI: 10.14712/18023061.66. Dostupné z: <http://www.envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/66>

CARSON Rachel. *Silent Spring.*, 40th anniversary edition, Houghton Mifflin Harcourt, 2002, 382 s, ISBN 0618249060

EIBL-EIBESFELDT, Irenäus. Člověk – bytost v sázce. Přírodopis lidské pošetilosti., Praha: Academia, 2005, 234 s. ISBN 80-200-1329-6

GREEN, Julien a Anděla JANOUŠKOVÁ. Bratr František. 2. vyd. Brno: Cesta, 2001, 376 s. ISBN 80-7295-015-0.

JAN PAVEL II. Sollicitudo rei socialis, Encyklika z 30. Prosince 1987 in Sociální encykliky Praha : Zvon, 1996. 47 s. ISBN 80-7113-154-7.

KOHÁK, Erazim. Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky. 2., přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 204 s., ISBN 80-85850-86-9.

Kompendium sociální nauky církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, 534 s. ISBN 978-80-7195-014-1.

LEOPOLD, Aldo. Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky. Abies, 1999, 269s, ISBN 80-886-9913-4

LEPŠ, Jan. Biostatistika. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1996, 166 s. ISBN 80-7040-154-0.

LOVELOCK, James. Gaia: nový pohled na život na Zemi. Vyd. 2. Tulčák: Abies, 2001, 211 s. ISBN 80-88699-18-5.

MEADOWS, Donella H. The limits to growth: a report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind. London: Pan Books, 1974, 205 s. ISBN 03-302-4169-9.

MOLTMANN, Jürgen, Bůh ve Stvoření, Ekologická nauka o stvoření., Praha: Vyšehrad 1999, 288 s., ISBN 80-85959-25-9

MÜLLER, Gerhard Ludwig. Dogmatika pro studium i pastoraci. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, xxxvi, 888 s. ISBN 978-80-7195-259-6.

MUSIL, Josef. Roviny ekologického myšlení. *Universum* 1994/1995, č.16, str. 73-79.

NOVÁČEK, Pavel. Chválí tě sestra Země: Úvahy o křesťanství, životním prostředí a udržitelném rozvoji., Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1998, 170 s, ISBN: 80-238-2740-5

ONDOK, Josef Petr. Člověk a příroda: hledání etického vztahu. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, 110 s. ISBN 80-7192-239-0.

Pokoj a dobro: List k sociálním otázkám v České republice k veřejné diskusi. 1. vyd. Praha: Česká biskupská konference, 2000, 63 s. ISBN 80-238-7089-0

RYCHLAK, Ron. Should Catholics Be Environmentalists?. *Catholic Answers magazine* [online]. [cit. 2014-12-06]. Dostupné z: <http://www.catholic.com/magazine/articles/should-catholics-be-environmentalists>

SÁDLO, Jiří, Petr POKORNÝ, Pavel HÁJEK, Dagmar DRESLEROVÁ a Václav CÍLEK. Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí. 1. vyd. Praha: Malá Skála, 2005, 247 s. ISBN 80-86776-02-6.

SCHWEITZER, Albert. Etika úcty k životu, in: Závod s časem. Texty z morální ekologie, KOLÁŘSKÝ, Rudolf, Igor MÍCHAL a Erazim KOHÁK.. 1. vyd. Praha: Torst, 1996, 228 s, ISBN 80-853-6881-1.

SINGER, Peter. Osvobození zvířat. Z angl. orig. přel. Z. Janík a Z. Gabajová. Praha: PRAH, 2001. 259 s. ISBN 80-725-2042-3

SKÝBOVÁ, Marie. Etika a příroda., Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011, 196 s., ISBN 97-880-87378-80-9

SKÝBOVÁ, Marie. Vlastní hodnota přírody. Disertační práce, FF Universita Olomouc, 2008

Společenství a služba: lidská osoba stvořená k Božímu obrazu. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, 62 s., ISBN 80-9271-971-9

STÖRIG, HANS JOACHIM, Malé dějiny filosofie., 8.vyd.Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, 456 s., ISBN 978-80-7195-206-0

ŠPRUNK, Karel. Poznámky ke stvoření. *Revue Universum*. 1990, č. 2, s. 15-17.

VÁCHA, Marek. Neumělcům života. Brno: Cesta, 2014,208 s., ISBN 978-80-7295-177-2

VIRT, Günter. Stvoření má právo žít: Etika ekologie. Revue Universum. 1992, č. 6, s. 1-6.

WHITE Lynn, The Historical Roots of Our Ecologic Crisis. Science 1967, č. 10, s. 1203-1207.

Elektronické zdroje

Asociace lesních MŠ. [online]. [cit. 2014-12-04]. Dostupné z: <http://www.lesnims.cz/>

BENEDIKT XVI. Poselství ke Světovému dni míru: Chceš-li být tvůrcem míru, ochraňuj stvoření. [online]. 2010 [cit. 2014-11-23]. Dostupné z: <http://tisk.cirkev.cz/dokumenty/poselstvi-papeze-benedikta-xvi-ke-svetovemu-dni-miru-2010/>

BROUKALOVÁ, Lenka a Miroslav NOVÁK. Cíle a indikátory pro environmentální vzdělávání, výchovu a osvětu v České republice. Envigogika. 2012-05-31, vol. 7, issue 1, s. -. DOI: 10.14712/18023061.66. Dostupné z: <http://www.envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/66>

EDWARDS, Denis. Koncept ekologické teologie Ducha a Slova. [online]. [cit. 2014-07-10]. Dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/2889>

Ekoškola Rozárka. EKOCENTRUM PODHOUBÍ. [online]. [cit. 2014-12-04]. Dostupné z: <http://www.podhoubi.cz/ekoskolka-rozarka/>

HEGGEN, Bruce Allen. A theology for earth : nature and grace in the thought of Joseph Sittler. [online]. [cit. 2014-11-23]. Dostupné z: http://digitool.library.mcgill.ca/R/?func=dbin-jump-full&object_id=39918&local_base=GEN01-MCG02

HEGGEN, Bruce Allen. A theology for earth : nature and grace in the thought of Joseph Sittler. National Library of Canada, Ottawa[online]. 1995 [cit. 2014-11-23]. Dostupné z: http://digitool.library.mcgill.ca/R/?func=dbin-jump-full&object_id=39918&local_base=GEN01-MCG02

HELLER, Jan. Člověk pastýř stvoření. [online]. [cit. 2014-07-10]. Dostupné z: http://pozp.evangnet.cz/knihovna/clovek-pastyr-stvoreni.html#_Toc23820720

JAN PAVEL II. Poselství ke Světovému dni míru: Peace with God The Creator, Peace with all of Creation. [online]. 1990 [cit. 2014-11-23]. Dostupné z: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_19891208_xxiii-world-day-for-peace_en.html

MUROŇOVÁ, Eva, Ludmila MUCHOVÁ a Dřimal LUDVÍK. Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy: pro nepovinný předmět náboženství v základních školách. [online]. Praha: Sekretariát české biskupské konference, 2004 [cit. 2013-09-12]. Dostupné z: <http://katechet.cirkev.cz/res/data/075/008324.pdf>

NEČAS, Jiří. Zvědy ve vlastní zemi a Ekolistky. EKOLIST. [online]. [cit. 2014-12-06]. Dostupné z: <http://ekolist.cz/cz/kultura/clanky/zvedy-ve-vlastni-zemi-a-ekolistky>

Osnovy náboženské výchovy pro ZŠ: Témata, stanovení předpokladů a cílů vyučovacích hodin. [online]. Praha: Katechetická sekce pastorační komise české biskupské konference, 1995 [cit. 2013-09-12]. Dostupné z: <http://www.cirkev.cz/res/data/004/000567.pdf>

Paul Santmire. [online]. [cit. 2014-11-23]. Dostupné z: <http://hpaulsantmire.com/>

PAVEL VI. Octogesima Adveniens: Apoštolský list papeže Pavla VI. kardinálu Maurici Royovi, předsedovi Papežské komise Iustitia et pax, k 80. výročí Rerum novarum ze 14. května 1971. [online]. Praha: Zvon, 1996 [cit. 2014-12-06]. Dostupné z: http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/OctogesimaAdveniens.htm

PLATÓN. Ústava. překlad Rastislav Hošek: Literární doupe [online]. [cit. 2014-07-10]. Dostupné z: <http://ld.johannesville.net/platon-06-ustava?page=38>

PLÍHAL, Václav. P.Matůš Kocian: v otázkách ekologie nám opět ujíždí vlak. Signály: Krása stvoření [online]. 10.4.2010. [cit. 2014-12-05]. Dostupné z: <https://krasa-stvoreni.signaly.cz/1004/p-matus-kocian-v>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. [online]. Praha, 2007 [cit. 2013-09-12]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>

Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice: Součást implementace směrnice č. 90/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí. Ministerstvo životního prostředí. [online]. Praha [cit. 2013-09-12]. Dostupné z: [http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/\\$FILE/OEV-OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/$FILE/OEV-OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf)

Sustainable development: Knowledge platform. [online]. [cit. 2014-07-10].
Dostupné z:<http://sustainabledevelopment.un.org/>

ŠPIDLÍK, Tomáš. Poměr člověka k zemi: Homilie k 3.neděli adventní.
[online]. 11.12.2009 [cit. 2014-11-23]. Dostupné
z:<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=12150>

PŘÍLOHY

Příloha 1

1. Křesťanské organizace zabývající se ochranou přírody

Jak ukázalo dotazníkové šetření, mezi katechety je velmi špatná znalost o křesťanských organizacích, které se zabývají environmentální problematikou. Z toho důvodu zde uvádím jejich stručný přehled a charakteristiku a zároveň i odkazy na další zdroje materiálů, které by mohli být využitelné pro začlenění environmentální výchovy do výuky náboženství.

1.1. Ekologická sekce České křesťanské akademie (ČKA)

Česká křesťanská akademie vznikla v roce 1989 a spolupracuje s mnoha zahraničními partnery. ČKA je otevřena nejen křesťanům všech konfesí, ale všem lidem, kteří se snaží uplatňovat křesťanské kulturní a morální hodnoty ve společnosti. Jejím hlavním cílem je tedy pomáhat rozvoji svobodné české společnosti na poli kultury, politiky a ekonomie. ČKA je rozdělena do několika sekcí, jednou z nich je i Ekologická sekce, která byla založena v roce 1997. Ekologická sekce pořádá besedy k různým tématům, jednou za rok pořádá celodenní setkání zaměřené na širší téma. Hlavními cíli ekologické sekce ČKA jsou podle jejich internetových stránek:

- a) studovat teologii stvoření a křesťanskou etiku se zřetelem k postavení člověka v přírodě, ve stvoření,
- b) rozvíjet vědomí odpovědnosti za stvoření v církvích, farnostech, náboženských obcích, sborech,...
- c) přispívat k hledání cest k environmentálně příznivému způsobu života,
- d) důrazem na úkoly člověka ve stvoření, nezávislé na vnější církevní příslušnosti, prohlubovat ekumenické vědomí a vztahy,
- e) uskutečňovat setkávání uvědomujících si tuto odpovědnost, jejich vzájemné poznávání a výměnu názorů a zkušeností²⁰⁸.

²⁰⁸ <http://www.krestanskaakademie.cz/detail.php?id=20>.

Kontaktní informace:

Ekologická sekce ČKA: Vyšehradská 49, 128 00 Praha 2

Ředitelka: RNDr. Mgr. Leona Svobodová, PhD., Výzkumný ústav rostlinné výroby,
v.v.i., Drnovská 507, 161 06 Praha 6 - Ruzyně
tel.: +420 732 207 649, e-mail: leisova@vurv.cz

Internetové stránky: <http://www.krestanskaakademie.cz/detail.php?id=20>

1.2. Česká křesťanská environmentální síť (CKES)

ČKES vznikla v roce 2010 a plně vychází z Evropské křesťanské environmentální sítě (ECEN, viz dále). Její hlavní cíl je poskytování informací a sdílení zkušeností z oblasti životního prostředí mezi jednotlivými církvemi, tak i křesťanskými environmentálními organizacemi, podporovat péči o Boží stvoření, rozvíjet environmentální projekty a programy v církvích a církevních organizacích při respektování rozdílných tradic, „z nichž každá svým osobitým způsobem a všechny společně usilují na základě biblických, teologických a duchovních východisek o hledání a uplatňování principů trvalé udržitelnosti s ohledem na bližní, s ohledem na život příštích generací a s ohledem na život celého Boží stvoření.“²⁰⁹.

Kontaktní informace:

Česká křesťanská environmentální síť

Rychnovská 124

Jablonec nad Nisou – Kokonín

468 01

Předseda: Marek Drápal - marek@drapal.org

Internetové stránky: <http://ckes.cz/>

1.3. European Christian Environmental Network (ECEN)

Evropská křesťanská environmentální síť je v současné době velmi rozsáhlá, její pobočky je možno nalézt v mnoha Evropských zemích včetně ČR. Jejím hlavním posláním je shodné s cíli ČKES, tj. sdílení a předávání informací týkajících se životního prostředí mezi jednotlivými církvemi a organizacemi a to nejen na úrovni jednotlivých států, ale i mezi státy.

²⁰⁹ <http://ckes.cz/>

Kontaktní informace:

European Christian Environmental Network c/o
Conference of European Churches 174,
rue Joseph II BE-1000
Brussels Belgium
tel : 00 32 2 230 173200 32 2 230 1732, fax : 00 32 2 231 1413
email : ecen@cec-kek.be

Internetové stránky: <http://www.ecen.org/content/european-christian-environmental-network>

1.4. A Rocha

Tato organizace byla založena v Portugalsku a v současné době má své pobočky v celé Evropě. Organizace sdružuje ekologické projekty, které se orientují na vědecký výzkum, praktickou ochranu přírody a environmentální vzdělávání. Projekty jsou realizovány po celém světě, jsou multikulturní a kladou důraz na spolupráci v rodinné atmosféře.

Kontaktní informace:

A Rocha - Křesťané v ochraně přírody
Dobré 85, 517 93
e-mail: czech@arocha.org

vedoucí:

Pavel Světlík
email: psvetlik@arocha.cz
tel.: 775 042 228

Internetové stránky: <http://www.arocha.org/cz-cs/index.html>

1.5. Další internetové odkazy s křesťansko-environmentální tematikou

- <http://matuskocian.cz/texts.php> - internetové stránky P. Matúše Kociana, faráře římskokatolické farnosti Český Brod
- <http://www.orko.cz/> - internetové stránky P. Marka Váchy
- <http://www.ekumakad.cz/> - Internetové stránky Ekumenické akademie Praha
- <http://pozp.evangnet.cz/> - Poradní odbor pro otázky životního prostředí při Synodní radě Českobratrské církve evangelické
- <http://www.orthodoxa.cz/> - internetové stránky pravoslavné akademie Vilémov

2. Didaktické materiály

V této části jsou uvedeny některé učební pomůcky, které je možno využít pro začlenění environmentální problematiky do výuky náboženství. Těchto materiálů zatím není příliš, nicméně podle vyjádření vedoucí Katechetického a pedagogického centra Královéhradeckého biskupství, ThLic. Ing. Marie Zimmermannové, Th.D. jsou v současné době připravovány nové výukové materiály pro výuku náboženství, které by měli být vydány za 3 roky ČBK.

2.1. Země pro člověka

Země pro člověka jsou internetové stránky Královéhradecké diecéze, kde jsou uvedeny ukázkové hodiny týkající se stvoření.

<http://vkd.bihk.cz/spolecenska-eticka-temata/zeme-pro-cloveka>

2.2. Zvědy ve vlastní zemi

Jedná se o soubor křesťanských metodických listů zaměřených na ekologickou tematiku. Tato kniha přináší řadu podnětů k poznávání přírody a vytváření si vztahu k ní. Příroda je zde prezentována jako Božím dílo a svědectví o Stvořiteli. V knize je uvedeno i několik písní a kázání týkajících se životního prostředí²¹⁰.

SVĚTLÍK, Pavel, Ida KOHOUTKOVÁ a Věra SOUKUPOVÁ. Zvědy ve vlastní zemi: křesťanské metodické listy, návody pro ekologickou práci s dětmi, příklady ekologických kázání, liturgie a písní. Česká Skalice: A Rocha – Křesťané v ochraně přírody, 2003, 87 s. ISBN 80-239-2061-8.

2.3. Ekolístky

Ekolístky je soubor metodických listů vydaných Svatojanskou kolejí. Celkem 26 zastavení vede děti k prožívání přírodovědných jevů, hledání souvislostí a propojení poznávání přírody s poselstvím Bible. Součástí jsou i náměty na výlet a exkurze²¹¹.

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina. Ekolístky. Praha: Svatojanská kolej - vyšší odborná škola pedagogická, 2004, 175 s. ISBN 80-239-3024-9.

²¹⁰ Srov. recenze knihy: NEČAS Jiří, Zvědy ve vlastní zemi a Ekolístky, <http://ekolist.cz/cz/kultura/clanky/zvedy-ve-vlastni-zemi-a-ekolistky>.

²¹¹ Srov. tamtéž.

2.4. Příroda je Boží dar

Tato připravovaná kniha je překladem švýcarské katechetické příručky pocházející z evangelického prostředí. Struktura knihy odpovídá biblickému kánonu. Každá kapitola začíná biblickým citátem a na jeho základě otevírá ekologické téma, návrh členění vyučovací hodiny s poukázáním na ekologické souvislosti. Tato kniha je v současné době ve fázi příprav a bude vydána v nákladu ČSPE v roce 2014.

LOOSLI-AMSTUTZ Dorothea, Příroda je Boží dar, Katechetická příručka, Kokonín: česká společnost pro ekologii, 2014.